Les Falles de Xàtiva

Un món ple de canvis

Les Falles de Xàtiva

Un món ple de canvis

LLIBRET EXPLICATIU

Els rics en els «rascasielos»,
en les còves els pobrels,
el que treballa no mencha,
¡ay! lo que queda per fer.

XATIVA, MARÇ 1950

Falla Carrer BLANCH i VERNISA

Primera edició
Febrer de 2023

Edita
Junta Local Fallera de Xàtiva

Col·labora
Ajuntament de Xàtiva

Coordinació
Carmen Anaya Pérez

Equip de redacció
José Ramón Cerdà
Joan Quilis
Rafa Tortosa
Àngel J. Sánchez
Juan Ramon Alcocer
Carmen Anaya

Fotografies
Junta Local Fallera
Joan Quilis
Rafa Tortosa
Juan Vicente Martí
Ángel Sánchez
Lola Fabra
Juan Ramon Alcocer
Pilar Ávalos
Jorge Sánchez
Sebastián Cruzans
Carmen Anaya

Disseny de coberta
Mentxu

Maquetació, impressió i enquadernació
Paper Plegat s. l.

Tirada
300 exemplars

Dipòsit Legal
V-816-2022

Índex

9
Editorial

13
Falles, tradició i evolució
José Ramón Cerdà (Trellater)

17
Canviant de nom
Joan Quilis i Rodenas

27
La dissolució de les comissions falleres de Xàtiva
Rafa Tortosa Garcia

49
Resiliència Fallera. Adaptar-se i millorar
Ángel J. Sánchez

59
Silenci! parlen les dones artistes
Juan Ramon Alcocer Pla

81
Un món ple de canvis
Mentxu Anaya

Programa de Festes

Día 13.—A les 6'30 de la vesprá, Romería a Sant Chusèp para el Novenari al Sant. Podrá anar tot el veïnat i els que tinguen devosió al gloriós Patriarca.

Día 15.—A les 7 de la vesprá, reparto del llibret i banderetes per el barrio.

Día 16 —A la una de la nit, «Plantá» de la falla en el carrer Blanch.

Día 17.—A les 7 del matí, gran despertá per la Comisió, acompañats per la orquesta que tocará per primera vegá en Xátiva, JAZZ MUNDO.
A la una de la vesprá, pasacarrer per la orquesta.
A les 10 de la nit, un atre pasacarrer.
A la una, gran traca.

Día 18.—A les 7, «Despertá» en música i cuets.
A la una, pasacarrer per el barrio.
A les 10'30, gran Concèrt per la orquesta en el carrer Blanch.
A la una, Traca en colors.

Día 19.—A les 7, «Despertá» en orquesta i tambors.
A les 10, les Carròses acudirán a la plaça del Españoleto i les Comisións a la plaça de Enríqueç para acompañar en Prosesó a la Imache de Sant Chusèp hasta la dita plaça del Españoleto, hon se unirán les carròses a la Prosesó.
A les 2, «Gran Foliá».
A les 4, Gran Becerrá, a la que asistirá la Comisió, acompañá per la fallera i la Còrt d'honor.
A les 7, Solemne Prosesó, que aixirá de la Ermita de Sant Chusèp i recorrerá els prinsipals carrers de la Ciutat.
A la una, «Típica Cremá de la Falla», per la Fallera i Còrt d'honor. Gran traca i dispará de cuets.

Editorial

Enguany hem apostat de nou en la confecció d'un llibret literari extern, com ja vàrem fer l'any passat i, així, poder gaudir del món de les lletres, unes lletres que ens aproximaran a una societat no molt llunyana, una societat que va viure, viu i viurà per les falles. Unes falles que han patit canvis, molts canvis. Canvis que ens han fet possible perfeccionar i millorar la nostra festa fallera.

Com que és un llibre ple d'història fallera, com penseu que seria la millor manera de començar-lo? Doncs sí, amb una poesia, com feien els antics llibrets fallers. Un poema que donarà l'inici de la resta d'articles, els quals ens contaran diferents aspectes de la festa fallera referida, si més no, a eixos canvis que hem comentat abans. Totes les falles en el transcurs del temps han anat transformant-se, fins a arribar on estan avui, algunes d'elles han canviat de casalets, d'altres han canviat la ubicació del seu monument, d'altres, fins i tot, han canviat el nom de la seua comissió i d'altres que, simplement, han sigut elles.

Només queda agrair i donar les gràcies als i a les col·laboradors/es d'aquest llibret, ja que sense ells no s'hi podria haver fet, i com no, a la impremta paper plegat per la seua dedicació i paciència a l'hora de portar endavant aquest projecte.

Monument gran de la falla Selgas Tovar. Any 1977

Monument gran de la falla Selgas Tovar.
Artista: Antonio Sáez. Any 1978

Monument infantil de la falla Selgas Tovar.
Artista: Antonio Sáez. Any 1979

Monument gran de la falla Selgas Tovar.
Artista: Antonio Sáez. Any 1980

o
is
o
o

orques
s
z

gulo

Tomás
Artés
Fabra
Cuenca

Relació i explicació de la

I

«Tot fa falta», sí señor,
la falla ben clar heu diu,
mentres els rics viuen be,
els pòbres sen van al riu,
tirant d'un carret de má,
tant si es ivern com estiu.
Allí tenen la vivienda,
en les còves i forats,
en compañía de rates
i atres vichos prou estrañs,
mentres que la chent «pudiente»
viu en cases i palaus.
¿Que sempre hi han rics i pòb
aixó mos diu el refrá,
pero es un cas de consiènsia
c'asó no's puga apañar.
«Tot fa falta», diu el lema...
¡i tanta falta com fa!
Els rics a menchar gallines,
i pollastres i faixáns,
a viure de la gusmana.

Falles, tradició i evolució

José Ramón Cerdà
TRELLATER

Les falles són tradició,
amb evolució imparable.
Que realça la passió,
d'aquesta festa incomparable.

En el món de les falles,
sembla que mai canvia res.
Però canvien moltes coses,
del dret i del revés.

Desapareixen comissions,
i apareixen unes altres.
Entre enceses discussions,
i fortes discrepàncies.

Canvien de les falles els noms,
i en algun cas... els emplaçaments.
Canvien juntes i presidents de comissions,
i cada any... els monuments.

Va canviar el vestuari,
dels tradicionals homes.
Passant de *paneroles de vetlatori,*
a *floritures autònomes.*

Uns el canvi volien,
altres que... *"tararí".*
Les novetats no arribaven,
el passat era hermètic... com un fortí.

Però al final va véncer,
el colorit de l'home al carrer.
Després de convéncer,
a la cúpula del món faller.

Teles que van donar llum a la foscor,
passant del negre a l'*arc de Sant Martí.*
Amb molta discussió i valor,
van arribar els vestits de *saragüell i torrentí.*

Amb algun cas per a emmarcar,
que provoca somriure simpàtic.
Quan veus amb orgull desfilar,
calçotets més grans... que el *Titanic*.

Canvien les pintes de les falleres,
que totes porten al cap.
De ser com un campanar d'altes,
a ser baixetes... com un tap.

Així com les faldes,
de portar-les al voltant dels genolls...
A anar tan voluminoses i llargues,
que quasi es xafen... amb els talons.

Abans només estava el vestit tradicional,
com del *segle XIX* nomenat.
I ara s'afig com a opcional,
desfilar amb el del *segle XVIII* col·locat.

Canvien actes fallers,
de data i de temporada.
Com la *Cavalcada del Ninot* pels carrers,
que s'ha vist, fins per *Tots Sants* la desfilada.

Canvien eines i materials,
de fer ninots i falles.
Dels motles, papers i cartons artesanals,
hem passat a làmines de suro amuntegades.

Del dibuix amb llapis a la mà,
al disseny per ordinador.
Anem del passat al demà,
a un ritme fascinador.

Es va canviar fins a *l'Abat de la Seu*,
per una decisió collonuda i boja.
Per no deixar passar a fallers i falleres a peu,
a fer l'ofrena... un dia de pluja.

Canvia tot menys algunes coses,
com l'alegria als carrers,
l'amor que es té a les falles,
i la sensibilitat de falleres i fallers.

Sentiments per a vendre i donar.
Germanor amb molta unió...
Emocions difícils d'explicar.
així són les ***Falles, tradició i evolució.***

MARS 1934

Relasió i explicasió de la Falla

DE LA

Plasa de la República

I CARRERS ADYASENTS

Lema: Móda 1934

IMPRENTA MARBAU JÁTIVA

Canviant de nom

Joan Quilis i Rodenas

En aquestes falles de 2023, celebrem noranta anys de la creació de les primeres comissions a Xàtiva. En 1933, van ser dues falles grans i dos infantils, les que es van plantar. Les grans es van ubicar en la plaça Blasco Ibáñez (Trinitat) i Méndez Nuñez (Sant Jaume). Les infantils van ser plantades en el carrer José Espejo (Corretgeria) i en la plaça de l'Olm. D'aquestes quatre ubicacions, sols la plaça de l'Olm conserva, actualment, el mateix nom, les altres han canviat la seua denominació i és que els noms dels carrers i places és molt variable i en el pas del temps, han canviat la seua denominació unes quantes vegades.

Llibret explicatiu de la plaça de la República 1934.

Aquests canvis, estan molt vinculats als moments històrics i polítics que es viuen. Per exemple en 1933 molts carrers i places de Xàtiva portaven noms vinculats al sistema polític vigent, que era la República. Després, de la Guerra Civil, els noms republicans van desaparèixer i es van ficar altres vinculats amb el bàndol guanyador. Després de la mort de Franco i l'arribada de la democràcia, tornaran a canviar, però en aquesta ocasió la cosa va ser més lenta. Els noms vinculats al món franquista, encara que anaren desapareixent, ho feren molt lentament. Els canvis anaren deixant pas a noms, vinculats a la nova etapa i, fins i tot, es recuperaren algunes denominacions de carrers i places que la gent utilitzava de forma habitual.

De tots aquests canvis de noms, les falles no han sigut alienes i també s'han vist afectades. Algunes comissions han hagut de canviar la seua denominació o fusionar el nom antic i el nou per a adaptar-se al temps actual. Una font que ens aporta informació sobre aquesta qüestió, són els llibrets, perquè segons l'etapa política en què estan impressos figura en la portada una denominació o una altra.

Pegarem una volta per les comissions de Xàtiva per veure com ha variat la seua denominació i veurem que hi ha unes quantes que s'han vist afectades.

Com hem dit abans, en 1933, es plantaren quatre falles. A la ubicació de les dues grans, hui en dia es continua plantant falla, però amb un altre nom.

Començarem parlant de la plaça de Blasco Ibáñez, que actualment és la de la Trinitat. Aquesta plaça també es va denominar de Santa Llucià, en algun temps, però aquest nom no va afectar el món de les falles. Quan Blai Bellver en 1865, va plantar *"La Peixca del aladroch",* la plaça ja portava el nom de la Trinitat i amb aquest nom fa referència, en els tres llibres de falles (1) que Blai Bellver va escriure i imprimir. El motiu era perquè en aquella plaça i fins a la desamortització de Mendizával en 1835, havia estat ubicat el convent dels Trinitaris.

Durant el període de la II República, es denominava de Blasco Ibáñez (2), en homenatge, a l'escriptor i polític valencià, que era de tendència republicana. Després de la Guerra Civil, va passar a anomenar-se, plaça del Cid, i recordar així al militar castellà de meitat del segle XI, Rodrigo Díaz de Vivar, que va conquerir València, als musulmans i durant un temps va romandre cristiana. Amb els ajuntaments democràtics, la plaça del Cid va tornar als seus orígens i passar a denominar-se de la Trinitat com molta gent encara la nomenava.

La comissió fallera vinculada a aquesta plaça, una de les més històriques de Xàtiva, ha hagut d'adaptar-se als canvis dels noms. En els seus principis, era de Blasco Ibáñez. En els anys

Llibret explicatiu del carrer José Espejo 1934.

Àlbum de fotos de la Bellesa Fallera de la plaça Attilio Bruschetti de 1934.

quaranta i cinquanta del Cid i, actualment, és coneguda com a Cid-Plaça de la Trinitat i així podem veure tots aquests canvis en les portades dels llibrets de les diferents etapes.

La segona falla que hem esmentat, que es va plantar en 1933 va ser en la plaça de Méndez Nuñez (3), aquesta és en l'actualitat la de Sant Jaume, però entre una denominació i l'altra, també va dur el nom de *"Mártires de la Revolución"*.

Però qui va ser Méndez Nuñez? Suposem que faria referència al marí i militar gallec, Casto Méndez Nuñez (1824-1869). Aquest, va destacar en la guerra hispana-sud-americana, que es va desenvolupar en el Pacífic, entre 1865-1866.

Aquest nom va ser substituït, després de la Guerra Civil i la plaça va passar a nomenar-se, *"Mártires de la Revolución"*, on es feia referència a les víctimes de la part republicana i a les causes del conflicte bèl·lic del bàndol guanyador. Aquest nom també va influir en la comissió fallera i aquesta va agarrar el nom de la plaça.

Amb l'establiment de la democràcia, la plaça passa a denominar-se de Sant Jaume, nom amb el qual era coneguda pels veïns i per tota la gent de Xàtiva.

La comissió fallera es va adaptar a la nova denominació, i va deixar de banda l'anterior nom, que no era massa neutral ni afortunat.

Una altra comissió que s'ha vist afectada pel canvi de noms de la plaça és la comissió de Tetuan-Porta de Sant Francesc. Els orígens d'aquesta falla es remunten a 1934, en aquesta època, la plaça es denominava del Doctor Simarro (4), en homenatge a aquest metge tan vinculat a Xàtiva. Després de la Guerra Civil, es va canviar el nom pel de Tetuan i aquest mateix nom va prendre la comissió fallera.

Tetuan és una ciutat marroquí. Des de 1913 a 1956 va ser la capital del protectorat espanyol en Marroc. Aquesta ciutat va estar molt vinculada a les impopulars guerres colonials que Espanya va mantindre en aquesta zona. Aquest protectorat va ser el principal baluard militar que va recolzar el colp d'estat que va desembocar en la Guerra Civil. Amb els primers ajuntaments democràtic, aquesta plaça també va canviar el nom i va passar a denominar-se, Porta de Sant Francesc, perquè allí estava la porta que dona accés a Xàtiva, el nom el prenia del convent dels franciscans que es va ubicar en aquella zona i del que, hui en dia, sols queda l'església. La comissió fallera va adaptar el seu nom conservant l'antiga denominació i afegint el nom nou de la plaça, passant a ser la comissió de Tetuan- Porta de Sant Francesc.

Parlarem ara de la comissió del Mercat, que també ha vist canviar unes quantes vegades, el nom de la plaça on s'ubica la seua falla. Aquest lloc durant molts segles va ser conegut com la plaça de les Cols (5), el motiu era perquè allí se celebrava el mercat de verdures tots els dimarts i divendres. Aquest costum, amb alguns canvis encara perdura i és una de les tradicions més arrelades de Xàtiva. Però aquesta denominació tan interessant, no té cap vinculació amb el món de les falles. El primer monument que es planta a la plaça del Mercat és en 1934, aleshores la plaça era denominada, plaça de la República. És obvi dir que el motiu era enaltir el sistema polític que havia sorgit a Espanya, després de les eleccions del 12 d'abril de 1931 (6). Com molts carrers i places de Xàtiva, aquesta plaça, després de la Guerra Civil, també va canviar de nom i va passar a denominar-se de la "Unificación", fent referència a la unificació nacional, que segons els guanyadors del conflicte bèl·lic havien aconseguit. La comissió va haver d'adoptar aquest nom durant un llarg temps. No saben quan canviaria la seua denominació, però en el llibret de 1967 (7) ja apareix com a falla de la plaça del Mercat.

Com la resta de les places que hem parlat, amb els ajuntaments democràtics, va canviar el seu nom i va passar a denominar-se com tots els xativins, la coneixien i la nomenaven, la "plaça del Mercat". La comissió no va haver d'adaptar la seua denominació, per-

Llibret explicatiu de la plaça del Cabdill 1958.

Llibret explicatiu de la Falla Verge del Carme, Salas Pombo i els seus derivats, de 1976.

què feia prou de temps que es coneixia per la falla del Mercat.

Els ajuntaments creats, pels guanyadors de la Guerra Civil, canviaren molts noms de carrers i places de Xàtiva, però també aprofitaren la creació de noves vies per a bategar-les amb noms afins a les seues ideologies. Una comissió que es va veure afectada per aquest motiu, va ser la de la Verge del Carme, que durant un temps, el seu nom va ser el de "Verge del Carme i Salas Pombo" (8). En un principi el barri era Verge del Carme i feia referència al convent carmelita que va haver per la zona. Uns anys més tard, es van ampliar els blocs d'habitatges i aquesta ampliació se les va ficar el nom de Salas Pombo. Aquest afegitó, era per Diego Salas Pombo. Aquest personatge va ser membre de la Falange i durant un temps, va ser governador civil i cap del moviment de València. El 18 de novembre de 1976, va votar en contra de la Llei per a la Reforma Política, és a dir, que va votar en contra de la democràcia. En 1992, ja no apareix el nom d'aquesta persona en els llibres, per tant, també va desaparèixer de la denominació de la comissió.

Una altra comissió amb un cas similar a la de la Verge del Carme, és el de l'Avinguda Selgas. En el seu origen era Avinguda Selgas - Planas de Tovar (9).

En abril de l'any passat la comissió va decidir retirar de la seua denominació el nom de Planas de Tovar. El coronel, Francisco Javier Planas de Tovar, va ser el primer governador civil de València després de la Guerra Civil, el qual va realitzar una forta repressió entre els perdedors del conflicte. També va ser l'impulsor de la creació de les denominades "cases barates". Actualment, encara és mate una placa recordant la seua figura en el carrer Gonzalo Viñes.

Parlarem ara de la comissió del Raval, afortunadament els canvis en la seua denominació no té res a veure en els canvis polítics. Els seus orígens són de 1936, en un principi, era la falla de la plaça de Sant Joan. Aquesta plaça va mantenir el seu nom durant el període de la República i després. En els anys quaranta i cinquanta, continuava set la Falla de la plaça de Sant Joan. En la portada del llibre de 1973, ja apareix com Falla del Raval (10) la qual cosa vol dir que agafarà el nom del barri.

Una comissió on la seua plaça ha canviat de nom, però ella no, és la de Sant Jordi. Aquesta plaça també es coneix pel nom de la Galera i actualment fusiona els dos noms. La comissió que des dels anys quaranta ja plantà monument, en els seus llibrets es podia llegir Falla de la plaça de Sant Jordi (11) i, a hores d'ara, continua amb aquesta denominació sense incloure "La Galera".

Altres comissions creades durant la dictadura, com la de Sant Feliu, que agarra el nom de la Barriada. La de l'Espanyoleto, República Argentina, Benlloch-Alexandre VI, Ferroviària o Joan Ramón Jiménez no han vist afectades les seues denominacions perquè els llocs de les seues ubicacions no han patit canvis.

Les comissions creades ja durant el període democràtic: Molina Claret, Abu Masaifa, Murta-Maravall, Passeig Cardenal Serra i Corts Valencianes tampoc han vist canviades les seues denominacions.

Una vegada hem fet aquesta historigrafia dels noms de les diferents comissions que hi existeixen a l'actualitat a Xàtiva caldrà parlar de les comissions desaparegudes, però, que quan existien van haver d'alterar el seu nom pels canvis de denominacions dels llocs on plantaven el monument.

Començarem parlant d'una de les falles infantils, plantada en 1933 i que hem nomenat al principi de l'article. Més en concret la que es va poder veure en el carrer José Espejo. Encara que la falla estava en aquest carrer, en el llibret editat indicava "Falla infantil de la plasa de la Humanitaria" (12), el motiu era perquè estava ubicada davant d'aquest edifici. Actualment, el carrer José Espejo és el carrer Corretgeria. Però qui va ser aquesta persona? Va ser un acabalat xativí que va deixar la seua fortuna per a fer millores a Xàtiva, entre elles destacar la capella ne-

Llibret explicatiu de la Falla plaça Méndeç Núnyesç i llurs adyacénts de 1935.

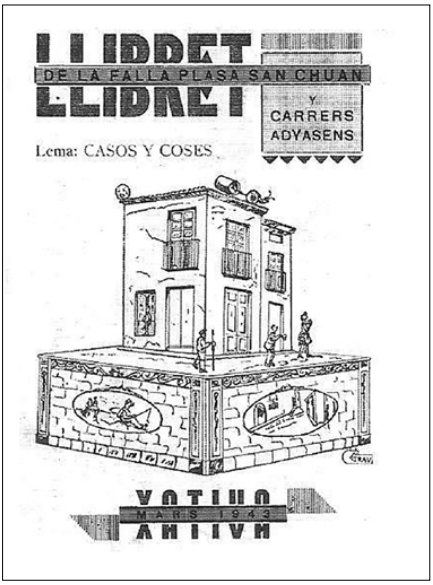

Llibret explicatiu de la Falla plasa San Chuan y carrers adyasens de 1943.

oclàssica, del cementeri de la nostra ciutat.

Aquesta falla, no va tindre una continuïtat en el temps, l'última es va poder veure en 1963 i, novament, va ser un monument infantil. De totes maneres el canvi de nom del carrer va vindre ja en l'etapa democràtica, quan ja feia temps que no es veien monuments fallers en aquest lloc.

Un altre lloc on es van plantar falles va ser a la plaça la Bassa. El primer monument que es va poder veure ací va ser en 1932 (13), el seu impulsor va ser Francisco Climent Mata, la seua ubicació va ser davant de la seu de la "Primitiva Setabense". La plaça en aquells anys portava el nom d'Emilio Castelar, qui va ser un dels presidents de la I República espanyola. En 1934, quan ja s'havien constituït les comissions falleres a Xàtiva es torna a plantar un cadafal en aquesta plaça. Continuarà fent-ho, després de la Guerra civil, però ara la plaça s'hi denominarà "plaza del Caudillo" (14). No va haver molta continuïtat en aquesta ubicació i l'última falla plantada en aquest lloc va ser en 1963.

Parlarem ara de les falles que es van plantar en la plaça de Sant Pere. La primera va ser en 1934 i, aleshores, aquesta plaça portava el nom del filan-

trop italià, que tant va fer per Xàtiva, Attilio Bruschetti (15). Posteriorment a la Guerra Civil, va recuperar el nom de plaça de Sant Pere i amb aquest nom apareix en els llibrets de les falles que es plantaren en aquesta plaça i que no foren moltes. L'última un monument infantil en 1956.

La plaça Mossèn Urios, és un altre lloc on es van plantar alguns monuments. El primer va ser en 1934 i, aleshores, s'anomenava "12 d'abril" (16). Aquesta data recordava a les eleccions municipals que es van celebrar en 1931 i que van donar pas a la II República. Aquest nom va desaparèixer una vegada acabada la Guerra Civil, i passà a denominar-se de Mossèn Urios, en homenatge a aquest missioner de Xàtiva. Amb aquest nom es coneixeria la falla fins a 1957, últim any en què es va plantar monument en aquesta ubicació.

Acabarem el recorregut, recordant una falla, plantada en 1935, al carrer "Pablo Iglesias" (17), que és l'actual carrer "Reina". En aquesta ubicació sols es va plantar aquella falla de 1936. El nom del carrer feia referència al fundador del sindicat UGT i del partit polític PSOE.

Com hem vist els esdeveniments històrics i polítics, han influït molt en les denominacions de les places i dels carrers de Xàtiva, per tant, aquest esdeveniment, també influenciarà en les denominacions de les falles i comissions de la nostra ciutat. Moltes han hagut de variar el seu nom a mesura que anaven succeint-se els canvis polítics.

Bibliografia

1: Martínez i Canet Robert, Marín i García Josep Lluís. Blai Bellver. Trilogia Fallera i altres escrits. Col·lecció Tipògraf N 1. Pag: 107; 109; 179. Edita. Junta Local Fallera de Xàtiva 1998.

2: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 173. Ediciones Xàtiva, S.L 1996.

3: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 173. Ediciones Xàtiva, S.L 1996.

4: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 175. Ediciones Xàtiva, S.L 1996.

5: Valdes Leon, Pedro: *Ordenanzas generales para el govierno politico y economico de la ciudad de San Phelipe. Aprobadas por el rey N.Señor*. Part II, títol V. Pag: 157. Copia Facsimil. Ed. Libreria Paris- Valencia. 1980.

6: Tuñón de Lara, Manuel y Malerbe Pierre, C.: *La caida del rey. De la quiebra de la Restauración a la República (1917-36)*. En Historia de España nº 11. Pag: 61-62. Edita historia 16. 1982.

7: Llibret explicatiu de la Falla del Mercat, 1967.

8: Llibret explicatiu de la Falla Verge del Carme i Salas Pombo, 1963.

9: Gómez, Sergio. *La falla Selgas retira el nombre del governador franquista*

Planas de Tovar. Levante El Mercantil Valenciano. Pag: 23. Sábado, 30 de abril de 2022.
10: Llibret explicatiu de la Falla del Raval, 1973.
11: Sánchez, Joaquim. *50 anys de cobertes de falles.* Edició Joaquim Sánchez. 2009.
12: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 67-73. Ediciones Xàtiva, S.L 1996.
13: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 173. Ediciones Xàtiva, S.L 1996.
14: Llibret explicatiu Falla P. Cabdill i carrers asyacents, 1958.
15: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 174. Ediciones Xàtiva, S.L
16: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 174. Ediciones Xàtiva, S.L
17: Sanchis Martínez, Josep. *Història de les falles de Xàtiva*. Pag: 176. Ediciones Xàtiva, S.L.

La dissolució de les comissions falleres de Xàtiva

Rafa Tortosa Garcia
DIRECTOR D'EL VERÍ DEL FOC

Un any més, tinc que escriure la salutació com a President que soc, i m'agradaria ser un home de lletres per a poder expressar el que les falles signifiquen per a mi, tal vegada així aconseguiria atraure a molta gent a ser particip actiu de la festa; açò ja ho he dit en altres ocasions, però no pararé fins que vega a més gent treballant els monuments i desfilant que en les voreres mirant; i per això des d'aquestes pàgines us convide a entrar en aquest món, que encara que de vegades sacrificat resulta gratificant. Vos desitge sincerament que passeu unes bones festes».

El president de la falla Jaume I de Xàtiva, Rafael Balaguer, escrivia el saluda del darrer llibre publicat per la cèntrica falla. Des d'aquell any 1986, les comissions falleres han pogut gaudir d'una continuïtat exercici rere exercici i, a més a més, hem pogut assistir a la creació de noves: Abú Masaifa (1986), Murta–Maravall (1989), Passeig—Cardenal Serra (2007) i Corts Valencianes (2015); i també a la represa de l'activitat fallera per part de la Falla de Sant Jordi (1988).

La continuïtat de les comissions falleres, com veurem, va començar en la dècada dels seixanta, quan el 1963 la falla de Tetuán-Sant Francesc s'hi va reprendre fins l'actualitat, fet que altres comissions del nucli antic ho imitaren i, a més a més, en altres indrets de la ciutat, d'acord amb la crescuda urbanística de la ciutat, s'hi crearen noves comissions falleres associades als nous barris.

No obstant, fins els anys setanta, allò de plantar falla havia estat de forma esporàdica. La intenció de continuïtat no estava assumida per les falles, les quals estaven formades per veïns de la barriada, els quals no tenien, tots els anys, l'espenta i les ganes per plantar falla. Eren temps difícils on tots els anys no hi havia per a festa. Així i tot, l'activitat en certes places i carrers de Xàtiva, encara que discontinua, ha estat constant. En este sentit podem destacar els indrets del carrer de la Corretgeria —José Espejo, anteriorment—, la places de la Bassa, del Mossèn Urios o dels Enríquez, inclús el carrer del Portal de València.

El motiu d'aquest escrit està en l'anàlisi de la desaparició de les comissions falleres de la ciutat. Per a una millor comprensió del lector, hem distingit dos etapes ben diferenciades, d'acord amb la idiosincràsia i intencions de les comissions falleres. Així que cal distingir entre una primera etapa, on les comissions s'hi constituïen de forma esporàdica, sense una continuïtat en el temps, i una segona etapa on aquesta continuïtat, a poc a poc, s'hi va consolidant.

L'etapa discontinua (1933-1962)

Ara fa noranta anys s'hi creaven les comissions falleres de les places de Sant Jaume i de la Trinitat —Méndez Núñez i Blasco Ibáñez[1], en l'època de la II República, respectivament—, i tenen la qualitat de ser considerades com les falles fundacionals de Xàtiva. Aquestes primeres falles acomboiades per una comissió fallera han mantingut una activitat fallera fins l'actualitat. No obstant això, la continuïtat d'aquestes comissions s'hi va produir en la dèca-

[1] La Comissió de la Falla de la Plaça de Sant Jaume va estar constituïda sota el nom de Plaça de Méndez Núñez durant els anys en què va durar la ii República Espanyola mentre que en l'època del règim dictatorial es va constituir sota el nom de Plaça Mártires de la Revolución. L'actual falla del Cid – Plaça de la Trinitat va estar creada amb el nom de Plaça de Blasco Ibáñez en temps de ii República Espanyola i sota la denominació de Plaça del Cid a l'època franquista.

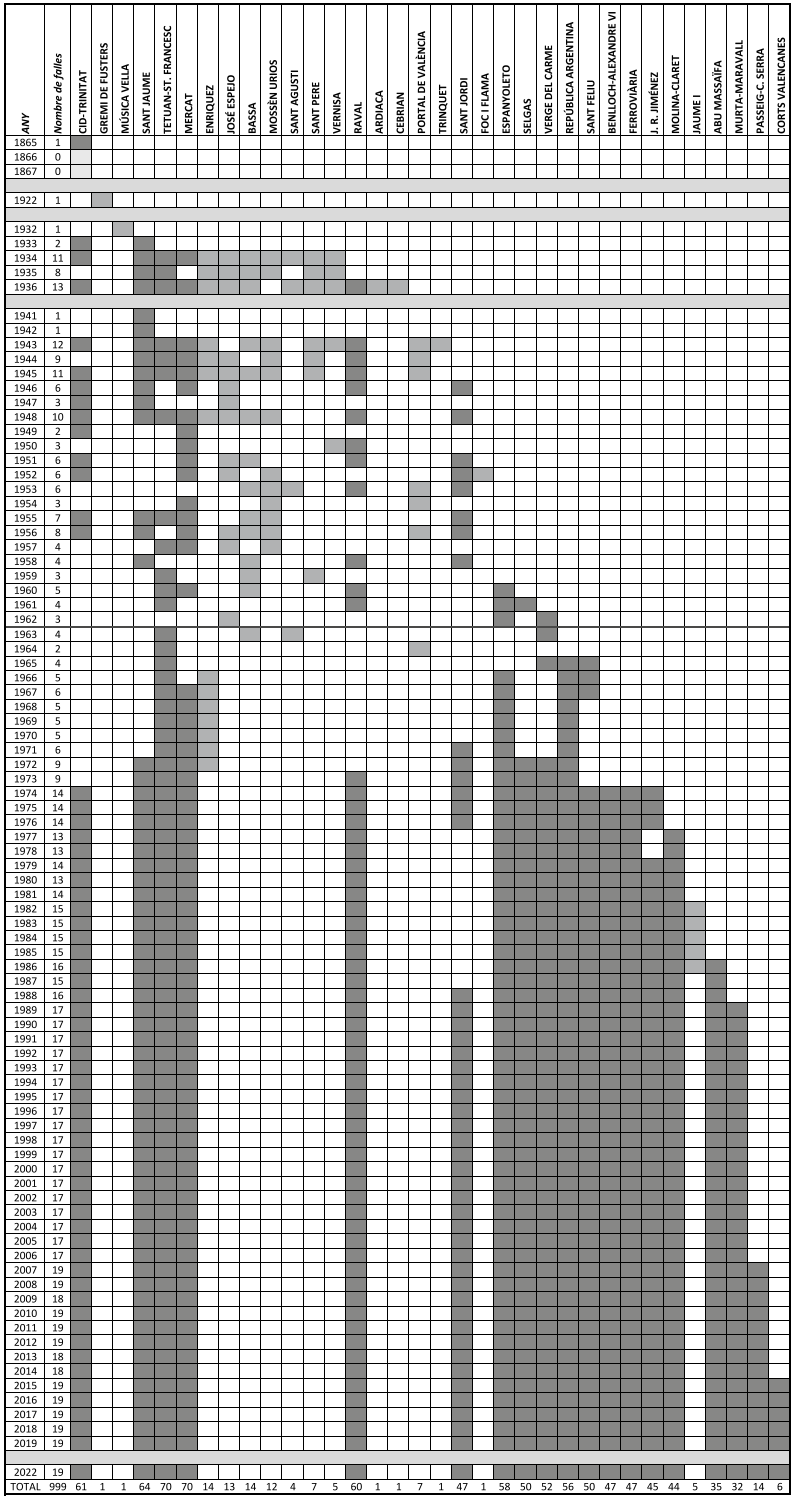

Figura I. Gràfic amb les falles grans plantades a Xàtiva. S'hi pot veure, fins 1963, una etapa discontinua en la constitució de les comissions falleres. Durant els anys seixanta hi ha una transició que esdevé en la continuïtat de les comissions actuals. Elaboració pròpia

da dels setanta, ja que la Falla de Sant Jaume s'hi va reprendre el 1972 mentre que la Falla Cid-Trinitat ho va fer el 1974. L'activitat fallera esdevinguda en aquestes dos insignes places fins la segona part dels cinquanta va ser de caràcter discontinu, una pràctica habitual que, tal i com hem apuntat anteriorment, les comissions falleres s'hi constituïen quan les condicions econòmiques de la gent del barri ho permitien i els ànims del veïnatge estaven en condicions de conformar les comissions pertinents, inclús l'oratge ha estat determinant en la constitució i el nombre de constitució d'aquestes. Això passa en la dècada dels trenta així com als anys quaranta, cinquanta i seixanta on s'ha pogut comprovar en la història fallera de la ciutat la irregularitat en el nombre de falles plantades cada any (veure FIGURA I).

En aquest sentit, cal posar èmfasi en aquesta constant irregularitat i entendre el comportament de les comissions falleres d'aquelles dècades. Així és que la comissió es constituïda per a un exercici faller. Allò del caràcter identitari al qual estem hui en dia acostumats no estava assumit per les antigues comissions falleres, les quals, en finalitzar l'exercici faller, s'hi decidia la continuació fallera, un aspecte impensable en l'actualitat on aquesta continuïtat s'hi dona per assumida. A més a més, cal indicar que el nombre de components d'aquestes primerenques comissions falleres era bastant reduït, conformades entre déu i trenta homes —a les comissions falleres només participaven hòmens—, i una vintena de dones per a la comissió femenina —formada paral·lelament. Els components de les comissions eren veïns i veïnes del barri i, a la majoria dels casos, solien ser grups d'amics.

Quant al tema tractat i respecte aquestes comissions, no podem parlar de desaparició sinó d'una interrupció de l'activitat fallera ja que la seua intermitència així ho demostra. En qualsevol cas, siga aquesta desaparició de forma provisional com definitiva, els motius hi són els mateixos: la mancança econòmica per poder plantar falla, principalment. A més a més, hi ha casos que, com veurem, obeeixen a aspectes socials com poguera ser la discussió entre membres d'una comissió o una significativa esborrada de fallers, situacions que provoquen una davallada del cens faller. Altre motiu de desaparició serà l'absorció de l'activitat fallera del barri per part d'un altre grup pròxim, un aspecte que és efectiu en els últims anys d'aquesta època.

Així que en aquesta estapa veurem plantar falles de forma esporàdica a l'Ardiaca (1936), al carrer Cebrián (1936), al de Sant Agustí (1934, 1936, 1953 i 1963), a la plaça de Sant Pere (1934, 1935, 1936, 1943, 1944, 1945 i 1959), a la del Trinquet (1943) i el carrer de Vernisa (1934, 1935, 1936, 1943 i 1950).

Amb major continuïtat s'hi plantaran falles a la plaça d'Enríquez (14 falles), al carrer José Espejo (13), a la plaça de la Bassa (14), a la de Mossèn Urios (12) i al Portal de València (7). També, en aquesta època, algunes de les comissions actuals plantaren falles durant diversos anys també de forma intermitent com les esmentades de Cid-Trinitat i Sant Jaume, a més de Tetuán-Sant Francesc, Mercat, Raval, Sant Jordi, Espanyoleto, Selgas i Verge del Carme.

Com hem comentat, el motiu principal de la dissolució de les comissions falleres ha estat l'econòmic. El no poder recaptar la suficient quantitat de diners per fer front a les despeses ha provocat molts mals de cap als fallers de les comissions, els quals tenien com a font d'ingressos les quotes dels fallers/es, les rifes i loteries a més del que podien aportar els comerços de la barriada on s'hi plantava la falla. Tot el degoteig dels diversos problemes patits per les comissions hi era habitualment reflectit en els cadafals fallers. Una de les primeres falles en dissoldre's va estar la de la placeta de Bonaire i de l'Ardiaca després d'haver-se constituït per a l'exercici 1933/1934 sota la presidència de Joaquin Zorraquino Benito. Un dels motius de la dissolució va ser la dimissió de la Fallera Major Rafaela Serra Cabanes (Sánchez, 2015) però, no obstant això, aquesta comissió va plantar l'any 1936 una falla sota el suculent lema de *10.000 volaren*, obra de Ramon Morell. Aleshores, el lema feia referència a les pessetes que van desaparèixer en 1934, quan es pretenia plantar la primera falla del barri. Un verset aclaridor ens deia:

«El vehinat es tranquil
però a lo que es veu en la falla
per el barrio hi ha perill
de que li fasen la mortalla».

Si ens fem ressò de les falles plantades després de la contesa bèl·lica, veien que totes presenten la mateixa problemàtica com és la dificultat de poder plantar falla. Ho trobem a la falla infantil plantada al carrer dels Caputxins de 1944 amb el lema *Falleros fallats*. De l'explicació s'hi pot veure el malestar dels xiquets amb els majors per l'empresa de plantar falles, ja que l'any anterior hi hagué falla però, al seu parer, la continuïtat no anà com calia:

«Com en l'hort, sempre i há
bona brosa i deroín
en les Comisións també
i havíen hómens de postín,
també n'i haven de honrats
i amuntó de caraseros
qu' en la reunió del dimats
sols trataen dels calderos

En la última reunió
un acuerdo tenen prés
la Chunta de Comisió
al barrio torná els dinés
i selebrará una paella
si es que queda remanent
sense mirar lo que d'ella
se comenta en el carrer».

Arran la dissolució de la falla adulta els infantils «aprofitant l'ocasió, mos reunim els infantils, no olvidant la tradisió pa reunir els festíns». No tenint prou amb fer falla, el disgust amb els majors s'hi veu plasmat al cadafal, on pretenen traure pit:

> «*Els hómens seu proposaren*
> *i la falla no han plantat*
> *dels infantils se burlaren*
> *pero mosatros ham lograt*
> *la Comisió haber burlat*
> *i presentar la falleta*
> *que a tots a deixat chelats*».

També, la falla del Portal de València va patir problemes econòmics, els quals serveixen com a tema del cadafal plantat per Ramon Morell el 1954 i que tenia per lema *Calvario Fallero*. En un primer moment enalteix tot el que representen les falles: art, traques, cavalcades, bunyols, bon humor, tabalet i dolçaina... i acaba preguntant-se «Ha de morir tot açò?»[2]. També inclou el fet que en aquell any no hi ha falleres majors de Xàtiva i ho parodia amb el Campanar de la Seu que acomiada a les falleres rumb al Cairo. També demana que la gent ajude a mantenir les falles i com la Junta Central Fallera se'n va en globus dient que s'apanyen com puguen. La falla es completa amb una fallera que té clavada una punxa en l'esquena i que diu que «aquest any ens clavaran la *puntilla*».

Els problemes d'aquesta comissió sembla que romangueren en el temps, ja que per a les falles de 1955 va sol·licitar a l'Ajuntament la seua baixa per motius econòmics i per no haver recaptat el suficient per fer falla gran, i a la mateixa carta datada el 26 de gener de 1955, indica que lliura a la comissió infantil que s'ha format els diners en metàl·lic perquè aquesta puga participar al concurs de premis de les falles infantils. L'acceptació d'aquesta petició va arribar a l'Assemblea de la Junta Local Fallera, i on la resta de presidents de les falles infantils van presentar les seues queixes «*por creer nunca podrían competir al premio de estas ya que si bien es infantil en todas sus formas y facetas no dejará de tener la ayuda del principio de ser procedente de falla grande ya que en tal sentido si no podían hacerla como al principio es fácil suponer se pueda hacer una infantil que rebase las posibilidades de los demás, cosa digna de elogio en cuanto a las fallas se refiere, pero no a la posibilidad del premio y creyendo que este apagaría el estímulo a la construcción de las mismas*»[3]. Cal afegir que la majoria dels membres de la comissió infantil creada eren fills dels membres de la comissió adulta dissolta, fins i tot, el president infantil va ser José Bañuls, qui era fill del president de la falla gran, el qual apareix al llistat facilitat a l'ajuntament con «*José Bañuls "Hijo"*»[4].

---

[2] Arxiu Municipal de Xàtiva, l.g 2764/2.
[3] Arxiu Municipal de Xàtiva, l.g 2764/4.
[4] Ibid.

Tots aquests esdeveniments van estar el tema principal de la falla plantada pels infantils del carrer del Portal de València. L'artista va ser Ramon Morell i el lema *Desespero de la comisión y paso de poderes a los infantiles*. Així s'expressaven els infantils:

> «*En la caixa de dines*
> *sols s'han encontrat rates,*
> *—així conmón als chiquets—*
> *els conterns no ixen nets*
> *i tot resulta un empastre*».

Esbós de la falla *Desespero de la comisión y paso de poderes a los infantiles* plantada per Ramon Morell en el carrer del Portal de València l'any 1956. ARXIU MUNICIPAL DE XÀTIVA

També, Ramon Morell va plantar *Tot mos falla per a la falla* a la plaça de Sant Francesc l'any 1960, la qual recull el problema econòmic que tingué la falla aquell exercici, després de fer una rifa d'un televisor amb la mala sort d'eixir premiat entre les poques paperetes que van aconseguir vendre «*dejando "chafados" a la Comisión y llevándose con ello, los sueños de la Comisión de conseguir una buena Falla, con su música y fuegos de artificio, y hasta la paella, compensación de tanto esfuerzo y sacrificio, que de ésta manera se esfuma*»[5].

Totes aquestes dificultats s'hi veuen reflectides en el nombre de falles que s'hi planten. A les portes de la dècada dels cinquanta veiem com s'hi van plantar un nombre reduït, ja que el 1949 es planten només dos falles grans i el 1950 sols tres, com en 1954 i 1959. El punt d'inflexió s'hi produirà el 1964, any en què només es planten dos falles grans però que anirà en augment fins l'actualitat.

En aquesta etapa, amb la discontinuïtat de les comissions falleres xativines, caldrà incloure les falles autònomes infantils, dins dels període comprès entre 1933 i 1966. Dels anteriors exemples s'hi pot despendre que no hi havia cap relació entre les comissions falleres d'adults i les comissions falleres d'infantils i, en este sentit, no trobem cap referència a la formació de secci-

[5] Arxiu Municipal de Xàtiva, l. g. 2282/2.

ons infantils, un aspecte absent de les falles d'aquell moment.

De fet, la creació de falles infantils esdevé a partir dels anys setanta quan s'hi regula la creació de comissions infantils dins de les comissions adultes i es prohibeix la creació de falles infantils que funcionen autònomament (Tortosa, 2014). Durant aquesta època les falles infantils gaudeixen d'aquesta autonomia, on els propis xiquets gestionen la seua comissió fallera, organitzen el programa de festejos, fan la seua falla i assumeixen la gestió econòmica sota la tutela d'algun adult.

Cal posar èmfasi en la constitució d'una falla infantil, la qual esdevé gràcies a l'entusiasme d'un grup reduït de la xicalla d'un barri, més o menys de la mateixa edat, la qual vol imitar els majors i forma la seua pròpia comissió fallera. Com podem observar a la FIGURA 2, aquestes falles infantils també van patir la discontinuïtat de les comissions, les quals feien falla els anys que hi havia entusiasme, il·lusió i ganes per treballar en la recaptació de diners —s'hi pot observar a la gràfica aquesta inestabilitat de les comissions falleres sense romandre cap d'elles més de dos anys seguits; s'arriba a l'extrem de no haver falles el 1946 o que *El secret del Molinet* (Carrer de José Espejo) siga l'únic cadafal en plantar-se el 1947. De fet, els problemes d'aquestes comissions dels xiquets i joves de qualsevol barri hi era el mateix que els adults: els econòmics i els socials. D'aquest darrer problema tenim ben prompte un clar exemple amb la falla de la plaça de l'Om de 1934, la qual reflectix en el seu cadafal allò que li va passar al llarg de l'any:

> *«El dihuit del mes d'Abril*
> *de mil nousents trenta tres,*
> *d'un grupo d'a sis chiquets*
> *naixqué esta Falla Infantil.*
>
> *Pero en una discusió*
> *d'eixes de may acabar,*
> *la comisió es va quedar*
> *en dos chiquets de plantó».*

La constitució de les falles infantils, d'acord amb la idiosincràsia d'aquestes, hi era molt feble atès que resulta difícil mantindre la serietat i el compromís entre un grup de xiquets, a més de la difícil situació social en l'època de postguerra. Aquest fet s'hi veu amb la presentació de sol·licituds de constitució de comissions infantils a l'inici de cada exercici i que moltes d'elles no quallaven. La causa principal, com anem remarcant, és la mancança de recursos econòmics i la poca ajuda del veïnat. Són temps difícils i mantenir aquesta empresa resulta ser complicat. Un exemple de dissolució abans d'arribar a falles és la comissió infantil de la plaça de la Mercè que, després de sol·licitar la seua constitució el 25 de març de 1955, adreçarà mesos més tard la baixa per «*falta de recursos materiales y la*

ANY	Nombre de falles	JOSE ESPEJO	OM	ARGENTERIA	CEBRIÁN	BASSA	SANT JOSEP	PABLO IGLESIAS (REINA)	TETUAN-ST. FRANCESC	MERCAT	MENOR	VERNISA	ARDIACA	BENLLOCH	SANT AGUSTI	MERCÈ	SANT JAUME	NA PINYOLA	RAVAL	PORTAL DE VALÈNCIA	CAPUTXINS	ALEXANDRE VI	SANT PERE	GRAU	ENRÍQUEZ	TRINQUET	ESPANYOLETO	ACCIÓ CATÒLICA	SANT JORDI	REPÚBLICA ARGENTINA	SANT FELIU	SELGAS	CID-TRINITAT	FERROVIÀRIA	VERGE DEL CARME	J. R. JIMÉNEZ	MOLINA-CLARET	JAUME I	ABU MASSAIFA	MURTA-MARAVALL	PASSEIG-C. SERRA	CORTS VALENCIANES
1933	2	■					■																																			
1934	5		■	■	■	■	■																																			
1935	6	■					■	■	■	■																																
1936	3			■			■				■																															
1944	3											■	■	■																												
1945	2												■		■	■																										
1947	1	■																																								
1948	4	■										■						■	■																							
1949	3			■								■		■																												
1950	5	■										■		■						■	■																					
1951	3	■												■						■																						
1952	5									■					■		■		■	■																						
1953	6	■												■			■					■	■	■																		
1954	4													■		■						■			■																	
1955	8								■					■						■		■	■			■	■	■														
1956	8	■							■		■			■					■				■						■													
1957	2																		■								■															
1958	3															■			■								■															
1959	1																										■															
1960	3	■								■									■																							
1961	2	■															■																									
1962	2														■															■												
1963	3	■										■							■																							
1965	2								■																						■				FM							
1966	1									■																					FM											
1972	1																													■												
1973	4								■																		■			■		■										
1974	5								■																		■			■		■	■									
1975	9								■								■		■								■		■	■		■	■	■								
1976	11								■								■		■								■		■	■		■	■	■	■	■						
1977	11								■								■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■						
1978	11								■								■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■						
1979	13								■	■							■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■						
1980	13								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■		■						
1981	14								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■						
1982	15								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■	■					
1983	15								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■	■					
1984	15								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■	■					
1985	15								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■	■					
1986	16								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■				
1987	15								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■				
1988	16								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■				
1989	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1990	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1991	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1992	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1993	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1994	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1995	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1996	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1997	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1998	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
1999	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2000	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2001	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2002	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2003	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2004	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2005	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2006	17								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2007	18								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■			
2008	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2009	18								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2010	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2011	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2012	18								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2013	18								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2014	18								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		
2015	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		■
2016	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		■
2017	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		■
2018	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		■
2019	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		■
2022	19								■	■				■			■		■								■		■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■		■
TOTAL	853	11	2	4	1	1	3	1	52	46	2	5	2	49	3	3	49	1	52	4	1	3	3	1	1	1	53	1	36	50	45	47	47	47	44	43	44	5	35	32	13	6

Figura I. Gràfic amb les falles infantils plantades a Xàtiva. Fins el 1966, les falles infantils són autònomes sense dependre d'una falla adulta. Des de 1972 totes les comissions infantils estan acollides dins d'una comissió fallera. ELABORACIÓ PRÒPIA

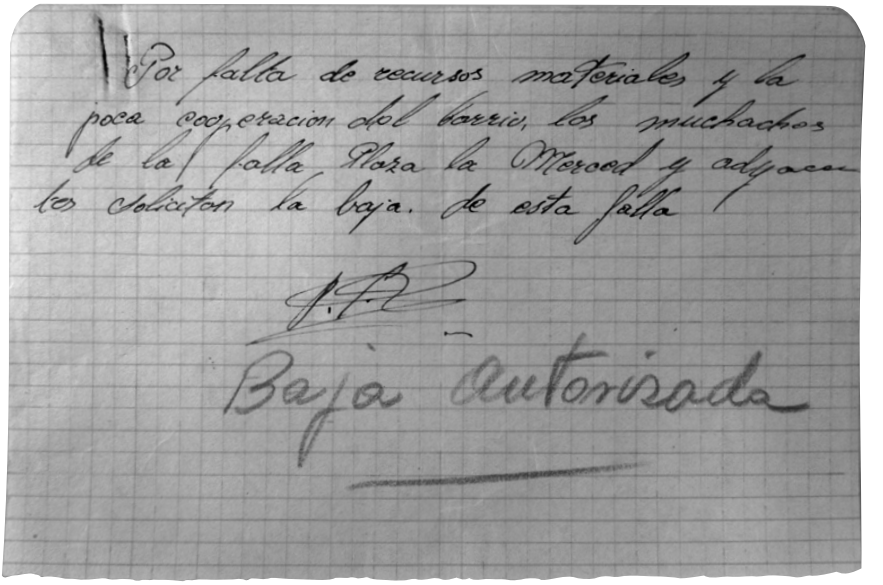
Por falta de recursos materiales y la poca cooperacion del barrio, los muchachos de la falla Plaza la Merced y adyacentes solicitan la baja de esta falla

Baja autorizada

Carta enviada a l'ajuntament per part de la comissió infantil de la Mercè per a informar de la seua dissolució. Arxiu Municipal de Xàtiva

poca cooperación del barrio»[6], així com els xiquets del carrer Caputxins, que aquell mateix any van haver de dissoldre la comissió donant a l'asil les 100 pessetes que tenien recaptades.

Com en els cadafals grans, les comissions infantils també reflectiren les situacions que patien en l'empresa de plantar falla. Clars exemples són *La festa no mor este añ* (Benlloch, 1950), *Lo que els machorots han tirat per terra, els chiquech traten de alsaro* (José Espejo, 1950) o *Buscant la peseta* (Menor, 1956) (Tortosa, 2009).

A banda dels problemes econòmics que pogueren sorgir per a les comissions infantils, un altre motiu de dissolució estava l'edat dels seus components. El curt rang d'existència d'aquestes comissions provocat per l'edat dels components —els membres d'aquestes comissions solien tindre entre 10 i 15 anys— i, a més a més, el fet de no tindre un caràcter de renovació generacional sinó que la comissió fallera estava integrada per una colla d'amics d'un barri en concret. Pep Santamaria, un dels components de la falla infantil de Benlloch , deia que «des de 1949 es fa càrrec la comissió de xiquets que planta fallers infantils fins a

[6] Arxiu Municipal de Xàtiva, l.g 1698/2.

Esbós de la falla infantil del Mercat de 1960. Duia per lema *Els castells en el aire de la comissió* i va estar realitzat per Fina Morell. Arxiu Municipal de Xàtiva

1956, any en què es plantà l'última falleta, puix per l'edat dels components de la Comissió, la falla ja ni era infantil ni era gran» (J. Santamaria, 1994).

Ben entrat els anys seixanta, les falles infantils desapareixen considerablement davant la nova normativa de Junta Central Fallera de no autoritzar cap falla infantil sense estar integrada en una falla gran. No obstant això, hi hagueren algunes falles que es crearen en aquesta dècada amb la dificultat de demanar permís a les falles adultes amb les que compartien barri, les quals no estaven disposades a perdre cap font d'ingressos a la seua barriada. El cadafal del Mercat de 1960, que duia per lema *Els castells en el aire de esta comissió*, signat per Fina Morell, recull tota aquesta burocràcia per plantar falla, on al coronament observem com un peix gros —la falla gran—, es menja un peix xicotet —la falla infantil. L'explicació presentada a la delegació del Ministeri de Foment i Turisme, amb el vist-i-plau de la falla gran, ens diu «*estos son los castillos en el aire que se formaran los chiquillos de esta juvenil Comisión, para plantar en la Plaza del Mercado, la mejor Falla Infantil de Játiva… Pero surgió la Falla Grande, nuestra Madre, y ya se sabe: El pez gordo se come al pequeño, y adiós a nuestros sueños, pues ya en la apuntada nuestro lápiz, solo pudo aguantar en nuestro bloc de socios, como a quién dice, cuatro gatos, para nuestra ayuda*»[7].

Per cloure l'anàlisi de la desaparició de les comissions falleres durant aquesta etapa discontinua, cal fer referència a un altre tipus de dissolució com és la suspensió de les falles a causa de la guerra civil. L'agost de 1936, com a altres poblacions, l'Ajuntament de Xàtiva va suspendre la Fira d'Agost d'aquell any i qualsevol esdeveniment festiu. Així que les falles de 1937 no es van poder celebrar. No obstant això, les comissions falleres es van constituir una vegada finalitzades les de l'any anterior per iniciar un nou exercici faller. La suspensió d'activitats festives arran la contesa bèl·lica va provocar que les comissions falleres hagueren de dissoldre's. El setmanari Izquierda recull la dissolució de la comissió de la plaça Enríquez de la següent forma:

> «*La comisión de la falla de la calle y plaza de Enríquez, en sesión celebrada el 1.º del actual, tomó los acuerdos siguientes:*
> *1.º En virtud de las actuales circunstancias, cesa en sus actividades de organización de falla y festejos que tenían que celebrarse en el mes de marzo próximo.*
> *2.º La recaudación obtenida hasta la fecha destinarla, de conformidad con los interesados, para engrosar la suscripción que se abra entre el vecindario, para los hospitales de sangre de las Milicias populares; y*
> *3.º El importe total de la recaudación obtenida se entregará en breve al Comi-*

[7] Arxiu Municipal de Xàtiva, l.g 2282/2.

té de huelga Unificado de esta Ciudad, para el fin beneficio mencionado»[8].

La comissió de la falla Enríquez va fer una donació de 301, 55 pessetes mentre que la falla de la plaça d'Attilio Bruschetti —de Sant Pere, a l'actualitat—, va aportar un total de 510 pessetes. Dins de la notícia apareguda al diari també s'hi fa constar la suspensió dels festejos fallers:

> *«La comisión de la falla de la plaza de Attilio Bruschety y calles adyacentes ha hecho entrega al Comité revolucionario de nuestra población la cantidad de 510 pesetas con destino a los hospitales de sangre de las milicias populares.*
> *Esta cantidad corresponde a la recaudada por dicha comisión para la celebración de los festejos de las fallas que han acordado suspender…»*[9].

És interessant que, davant el cessament de l'activitat fallera, tot allò recaptat es lliure a ajudar a finançar les activitats sanitàries provocades per la guerra, la qual cosa demostra una vessant solidària i ens confirma, com s'apunta amb anterioritat, la visió que tenen les comissions falleres quant a la temporalitat en la seua existència, amb la pretensió de renovar-la exercici rere exercici (Tortosa, 2022).

L'etapa consolidada (1963-2023)

Els anys seixanta, com hem apuntat, hi foren decisius en l'entramat faller xativí. A pesar d'haver tocat fons, algunes comissions falleres ressorgiren i d'altres s'hi crearen en els nous barris de la ciutat. Algunes comissions, com l'Espanyoleto, assumiren l'activitat infantil de la placeta per constituir falla gran. La millora econòmica de la dècada dels seixanta ajudà a reflotar les comissions falleres que, en deu anys, passaren de les dos falles de 1963 a les catorze de 1974. Les falles infantils sorgiren de les pròpies comissions falleres amb la constitució de la comissió infantil, una tasca iniciada per la falla República Argentina l'any 1972 i que el 1976 ja s'hi trobava consolidada amb la constitució de nou comissions d'infants.

No obstant aquesta bonança global de les falles de Xàtiva, els anys setanta i huitanta hi foren durs per a algunes comissions falleres de la ciutat. La constitució de les falles en un nou barri hi era una tasca que s'assumí amb entusiasme, el qual comportava una forta il·lusió en plantar falla malgrat el número reduït de persones que les fundaven. La continuïtat en els primers exercicis va estar un handicap que moltes falles no van poder escometre. Aleshores, des d'aquell 1963, on la falla Tetuan-Sant Francesc s'ini-

[8] *Izquierda,* 5 de setembre de 1936. BMX
[9] *El Mercantil Valenciano*, 30 de setembre de 1936. EMV

cia de forma continuada, veurem com algunes comissions falleres es dissolen alguns anys per reprendre posteriorment la seua activitat. És el cas de la falla Verge del Carme, que s'inicia amb un primer premi l'any 1962, repetix falla els anys 1963 i 1965 i retorna el 1972 per a consolidar-se fins a l'actualitat. També la falla Selgas plantarà per primera vegada el 1961 i reprendrà l'activitat, ja de forma continuada, l'any 1972 així com la falla de Sant Feliu, que va plantar falles els anys 1965, 1966 i 1967, va reprendre l'activitat el 1974 fins l'actualitat. Altres casos són el de la falla Espanyoleto, que planta falla des de 1966 però va mantindre l'activitat fallera els anys 1960, 1961 i 1962, i el de la falla Sant Jordi, emplaçament que va plantar de forma discontinua falles en anteriors dècades i que va tindre una bona època plantant de forma continuada entre 1971 i 1976, i que s'hi va reprendre el 1988. Un darrer cas és el de la falla J. Ramon Jiménez, fundada el 1974 per plantar fins el 1976 i que reprendrà la seua constitució el 1979 fins el moment. Aquesta parada d'activitat fallera de la falla de l'eixample va estar motivat per una dèficit acumulat, el qual s'hi volgué resoldre amb una derrama entre els trenta components d'aquell 1974, no obstant això, a l'hora d'assumir la despesa només quedaven la meitat per a liquidar-ho, així que romangué dos anys sense constituir-se.

Totes aquestes comissions falleres, malgrat les seues crisis econòmiques i socials, aconseguiren reprendre la seua activitat fallera de forma satisfactòria. Hi ha dues comissions, però, que no pogueren mantenir-se dins de l'entramat faller xativí i hagueren d'escometre la seua dissolució. És el cas de les comissions de la plaça d'Enríquez i la de l'Albereda Jaume I, desaparició de les quals expliquem de seguida.

La Falla de la plaça d'Enríquez va estar una de les primeres en ser creades, atès que a la peculiar plaça empinada es va plantar falla per primera vegada l'any 1934 i que va gaudir de continuïtat els anys 1935 i 1936. A més a més, després de la contesa bèl·lica va reprendre l'activitat per plantar quatre falles a la dècada dels quaranta (1943, 1944, 1945 i 1948). La represa d'activitat ja s'hi produix l'any 1966 per estendre l'activitat fins el 1972 d'una forma continuada amb un total de set exercicis fallers.

La comissió de la plaça d'Enríquez va estar la falla que va condensar l'activitat fallera del barri del Mercat —conegut tradicionalment així el barri de Sant Pere—, a la dècada dels seixanta, una barriada amb forta tradició fallera a les dècades anteriors, ja que es plantaren falles a la places de Sant Pere, de Benlloch, d'Alexandre VI i als carrers de Sant Josep i del Portal de València.

Aquell any 1972, Bertomeu Murillo, uns dels fallers més coneguts de la falla, escrivia a la salutació del darrer llibret publicat per la comissió fallera

Detall de la falla *El progrés de Xàtiva* d'Esteve Arnau, darrer cadafal planta a la plaça d'Enriquez. Arxiu Rafa Tortosa

de la plaça d'Enríquez, i donava a entrendre que la falla havia patit algun problema, atès que ens deia que «dia a dia passant els calvaris que Déu ens ha donat, per a carregar en aquets sacrifisis i que nosaltres hem soportat amb resignació i "cariño", hem aplegat a fer realitat lo que tot valenciá espera amb anhel durant tot l'any».

Encara que no s'hi poden deduir les causes de la dissolució arran aquesta reflexió, el ben cert és que aquesta s'hi degué a diferències entre els membres de la comissió, els quals decidiren posar fi a l'aventura fallera en aquesta plaça, ja que, dos anys després, part dels components que la formaven fundaren la falla Benlloch-Alexandre VIé el 1974. Caldria reflexionar en per què no van continuar al mateix emplaçament, inclús amb el canvi de nom. Potser el motiu estiga en què s'hi van deixar diners a deure i es va decidir canviar de nom i d'ubicació. Com indica Joan Quilis, sembla que el canvi de lloc també va estar provocat per les dimensions de la plaça de Benlloch, més gran que la d'Enríquez, a més de ser un lloc que, com hem comentat, ja havia tingut activitat fallera infantil. Evidentment, aquest canvi de comissió dins d'una mateixa barriada, pràcticament a la plaça de baix, va soterrar qualsevol intent de retorn.

Com hem indicat, la seua dissolució va estar les desavinences entre membres de la comissió, un fet del vessant social bastant habitual en les comissions falleres que, com va ocorre en aquesta, va esdevindre en dissolució. Si parlem d'aspectes socials, el cas és que la Falla Enríquez gaudia de bons cens per a aquella època, atès que es comptabilitzen en aquell 1972 un total de 52 falleres i fallers.

Per últim, afegir de la falla de la plaça d'Enríquez la part artística d'aquesta darrera època, emplaçament que va gaudir d'una falla de Martínez Mollà, el 1966, any en què va aconseguir el premi del millor ninot, que responia

al pardal que feia de coronament del cadafal; també va presenciar l'art dels germans Fontelles; de les darreres falles de Ramon Morell i dels inicis d'un jove Manolo Blanco i d'Esteve Arnau, qui va signar la darrera falla plantada.

L'1 de desembre de 1981, la falla de l'Albereda de Jaume I sol·licitava a la Junta Local Fallera de Xàtiva l'autorització de plantar falla al bell cor de la ciutat el març de 1982. Aquesta iniciativa va estar carregada de polèmica ja que les falles limítrofes estimaven que minvaven la seua barriada i, d'acord amb aquest argument, van fer molta pressió a la JLF perquè no s'autoritzara. Finalment, el 28 de desembre de 1981, el president de les falles de Xàtiva l'autoritzava «*sin ubicación*». I així va ser que la falla, en lloc de plantar-se a l'Albereda, es va plantar a la plaça de Santa Tecla.

Tota aquesta controvèrsia per metres quadrats de carrers i economia fallera a l'ús, va tindre un rere fons, diguem-ne, polític. Era una època de canvis polítics, de reivindicació de l'autonomia valenciana i d'altres llibertats. Així ho entengueren els fundadors de la falla Jaume I que «pensaren i pretengueren que aquest canvi també poguera arribar a les falles (Sánchez, 2009)». A més a més, els components d'aquesta comissió, com ho demostraren els cadafals plantats i els llibres editats, inclús altres actes com les presentacions falleres realitzades, tenien intencions encarades a una renovació, normalització lingüística i culturització de la festa. Tot aquest seguit de noves idees, junt a l'afer de les banderes, va molestar l'estat de calma i estabilitat convencional de l'estament faller, un col·lectiu rígid i ranci dominat per forces molt conservadores a l'ús de l'època (Sánchez, 2009).

Com hem dit, a la fi s'hi pogué plantar la falla realitzada per Roberto Andrés. En els següents anys d'existència, la falla Jaume I va poder plantar els seus cadafals a la ubicació desitjada: en l'Albereda, davant el bar Las Vegas.

Aquesta comissió va tindre una durada de sis exercicis, entre 1982 i 1986, i va destacar, com hem dit, pel foment de la renovació de la festa i una reivindicació del valencianisme. Aquests valors es van veure plasmats en la sèrie de llibrets publicats i en les seues falles plantades, sobretot, les dues últimes. Els darrers cadafals gaudien d'una nova estètica, amb forta crítica i van estar ideades i realitzades per la pròpia comissió. I és que aquells anys huitanta, als carrers de Xàtiva s'hi va poder contemplar una sèrie de cadafals amb una nova estètica i, com anem dient, sorgits dels mateixos casals fallers. Les falles de Sant Feliu i Jaume I assumien la construcció dels seus cadafals fallers d'acord amb el seu tarannà transgressor i innovador. Aquestes falles sempre han tingut l'empresa de cercar noves formes d'actuar i el trencament amb allò establert per la majoria.

Tat·lin de La Comissió (Jaume I, 1985). Arxiu Amor Amoròs

Cal recordar les falles de 1985 i 1986 plantades per la Falla Jaume I. La primera d'elles duia per lema *Tat·lin* i responia a una rèplica del projecte del monument anomenat *La torre de Tat·lin* en homenatge a la Tercera Internacional, un edifici que mai no es va construir. De ben segur, que la seua espiral, amb les seues formes rectilínies, foren les que decidiren a la comissió a fer aquest projecte pensat pel faller Enric Gimeno així com el fet de comptar amb poc pressupost, fet que s'explica al llibret de la falla: «Com cada any es posarem, a pensar en el que fer, "una cosa barateta", deia Rafa Balaguer», aleshores president de la comissió. El 1986 van realitzar *Troya*, una reproducció del *Cavall de Troia* feia de coronament amb l'objectiu d'aconseguir un cos central voluminós a base de llistons i taulers.

El fet que una comissió fallera confeccione els seus cadafals fallers sembla ser un indicador de problemes econòmics. Així ens ho confirma la història fallera, on la majoria de les vegades que els fallers i les falleres han optat per fer-se la falla és per un motiu econòmic. Un clar exemple és el de la falla de Jaume I que van optar per fer aquestes falles per tal d'estalviar-se la partida dels cadafals fallers o, almenys, reduir-la considerablement. Això comporta també una implicació per gran part dels membres de la comissió en la tasca d'obrar la falla que, moltes vegades, esdevé en controvèrsies entre els mateixos fallers i falleres.

La comissió de la falla Jaume I va arribar a un punt crític, atès que no tenia una font d'ingressos mínima per poder escometre l'activitat fallera. Amb un cens de 29 majors i 30 infantils, l'ingrés econòmic era molt pobre i, a més a més, la barriada assignada era molt menuda tant en nombre de veïns com de comerços i, en conseqüència, aquesta ajuda també era insignificant. Cal recordar que durant aquella època la implicació del barri, tant del veïnatge com de les cases comercials, era important per a una comissió fallera, ja que la col·laboració econòmica d'aquest confirmava una bona font d'ingressos. En aquest sentit, la falla Jaume I va tindre poc de barri, el qual estava delimitat amb la vorera que va des de la Música Nova fins les màquines de cosir Torres (Alfa), la vorera de l'albereda des del cantó de l'òptica Central fins el passatge del Lleó i, per la vorera d'enfront, des d'on estava Dulces Campos fins el bar Capri.

I és que una de les conseqüències de la controvèrsia en la creació de la falla Jaume I va estar la confecció d'un plànol amb les demarcacions de cada falla. El secretari de la Junta Local Fallera de 1982, en una circular, afirmava que «*antiguamente las fallas se regían por un "pacto de caballeros" para delimitar sus territorios. En la actualidad y debido al citado incremento y con el fin de evitar posibles roces entre la gran familia fallera, esta Junta ha decidido confeccionar un plano con la demarcación*

tradicional de cada falla que se delimita con un trazo más oscuro y la situación de la falla». En la mateixa circular, afegia que «*está previsto el que la familia se incremente en cuatro fallas más a establecerse en los barrios tradicionales de San Jordi y Pl. Enríquez y de nueva creación los situados en final de la calle Abú Masaifa y entre la Avda. de la Murta y calle Germanías*». D'aquest darrer text cal deduir una certa imposició dels llocs de creació de noves falles per tal d'evitar el que va passar amb la falla de Jaume I i la queixa de les falles adjacents. Sembla que les directrius plasmades en aquesta circular s'hi van acomplir pràcticament, atès que les pròximes falles en crear-se foren la Falla d'Abú Masaifa, la tornada de la Falla de Sant Jordi i la constitució de la Falla de l'Avinguda de la Murta - Acadèmic Maravall.

En definitiva, la falla Jaume I va patir la seua dissolució per la seua crisi social, amb poc nombre de fallers i falleres, fet que va provocar una crisi econòmica, no en el sentit de deute sinó en la mancança d'ingressos, que va comportar a realitzar-se la falla durant els darrers anys. No considerem que siga per motius polítics, els quals van estar presents en la polèmica de la seua constitució, però, potser, influenciaren en la consideració social de la falla i provocaren que nous fallers no s'apuntaren o d'altres que causaren baixa.

No només la Falla Jaume I va patir una gran crisi econòmica i social, fins la seua desaparició, atès que a la dècada dels huitanta altres comissions també veieren perillar la seua continuïtat. I sempre amb els mateixos arguments comentats, la davallada del cens i la mancança de diners, ja per l'impagament dels membres de la comissió o pel deute acumulat d'exercicis anteriors, el qual era assumit en els posteriors, fet que provocava la impossibilitat d'invertir en bons cadafals fallers i el retall en despeses. Aquesta crisi patida per diverses comissions, a més a més, era mostrada als cadafals fallers plantats per la pròpia associació com ara la comissió de Cid-Trinitat que l'any 1989 va erigir una falla sota el lema *Volem Falla*, un títol que va servir també per a la falla de l'artista J. Marzo que va plantar per a Murta-Maravall l'any 1990.

El cadafal de Molina-Claret de 1988 també mostrava els problemes de la comissió, els quals eren econòmics, ja que s'arrossegava un deute important i s'optà per sanejar l'economia durant aquell any. El president, Rafael Soler Francés, afirmava que «cal que tots tinguem una mica de paciència, i així podrem confiar en un futur esperançador». La falla, com deia el seu suculent tema *Alçarem la falla?*, escenificava un faller alçant l'escut de la comissió sobre un dau d'aquells hexagonals amb missatges com ara: *Ho cobrarem tot?* o *Serà l'últim any?*

Un darrer exemple al voltant de la crisi patida per les comissions falleres en

els anys huitanta és el de la falla de la plaça de Sant Jaume, ja que va assolir una forta crisi associativa. El llibret de 1987 és un mirall d'aquesta, ja que tant la salutació com algun article publicat, a més del cadafal faller comenten els problemes patits. Josep Gozalbo Cabanes, el president d'aquell exercici, plantejava que, davant les circumstàncies i dificultats, «els qui portem la falla en la sang, no podem abandonar. I no abandonem, a pesar dels sacrificis, la dedicació i els problemes que hui planteja la cobertura d'un pressupost cada vegada més elevat». La falla, obra de Miguel A. Gozalbes Moracho, duia per lema *Salves qui puga* i monopolitzava la crítica vers la crisi de la falla. Suculentes són les versades de Josep Sanchis i Martínez, qui retrau que «al pobre tresorer no li paga ningú; des del dia primer, li diuen: tururú» i veia la possibilitat de la desaparició ja que «en aquest lloc pot acabar, puix s'han perdut les ganes de lluitar i treballar». I argumentava que «si desapareix la falla, és per desídia i abandonament; ací a ningú se l'enganya: hi ha que complir el pagament». Més força tenia l'article signat amb les inicials de M. F. C. —segurament Miquel Ferrando Cuenca—, que amb el títol *Mor la falla Sant Jaume?* s'hi plantejava la qüestió de «¿Mor o la Matem?» i pensava que «més la segon que lo primer». No obstant aquesta crisi patida, la falla Sant Jaume s'hi va refer i enguany té la satisfacció de celebrar els seus cinquanta anys seguits plantant falla i, a més a més, també tenen a celebrar els noranta anys de la primera falla plantada a la plaça de Sant Jaume.

Troia de La Comissió (Jaume I, 1986). Arxiu Guillem Alborch

Coda

Hem començat aquest escrit recalcant la dada de 1986, l'any de la desaparició de la falla Jaume I, la qual, entre les seues qualitats, va estar un focus d'aquell valencianisme que emergia en aquells anys huitanta, amb la restitució de les institucions valencianes, la reivindicació del territori valencià, les senyes d'identitat del poble i la lluita per la nostra llengua. Com diem, aquest valencianisme de connotacions nacionalistes, inclús aquell «valencianismo bien en-

tendido» de tarannà regionalista, va veure en les falles una forma de fer país, una festa on acudir a reivindicar valenciania i també un espai social que substituïa tots aquells cercles culturals i socials de la ciutat ancorats en el temps. A més a més, respecte al vessant social, les falles han sorgit dels propis barris i, d'acord amb la seua configuració col·lectiva, han demostrat pertinença i assoliment en la pròpia barriada, en la qual han estat el principal motor festiu. Ni cal dir que, fa quaranta anys, les falles hi eren una de les poques activitats o afició que la joventut podia gaudir i, certament, la festa fallera ha acomplit aquesta funció de fer de focus de gaudi.

Tot plegat, les falles assoliren una ràpida consolidació de les comissions falleres, a pesar dels entrebancs econòmics i socials, amb l'augment considerable dels censos fallers —tant dels grans com dels infantils— i la recerca de la implicació d'entitats comercials i particulars, aspectes que ajudaren a presenciar una llarga dècada d'esplendor fallera a la ciutat.

Aquesta bonança de l'associacionisme faller roman en el temps, malgrat la davallada i descompensació dels cens fallers. Gran part de les comissions falleres sofrixen crisis puntuals, inclús prolongades, per motius socials que esdevenen en econòmics o simplement econòmics, però que pel seu assoliment identitari, any rere any, confirmen la seua continuïtat.

Bibliografia

Sánchez i Pérez, J. (2009): "Falla Albereda Jaume I (1982-1986)", *El Verí del Foc, núm. 3,* AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 46-49.

— (2014): *Quadern de falles Xàtiva 1865-2014*, Junta Local Fallera, Xàtiva.

Santamaria, J. (1994): «Records d'una infància fallera», *Llibre explicatiu Falla Benlloch*, A. C. Falla Benlloch–Alexandre VI, Xàtiva, pp. 42-43.

Tortosa Garcia, R. (2009): "Autocrítica, motor de reviscolament faller", *Llibret Explicatiu Falla Benlloch 2009*, AC Falla Benlloch, Xàtiva, pp. 86-97.

– (2014): "Les autònomes comissions falleres infantils de Xàtiva (1933-1966)", *AC Falla el Mocador 2014,* AC Falla el Mocador, Sagunt, pp. 360-377.

– (2022): "Les falles de Xàtiva a la vora de la guerra (1936 i 1940-1942)", *El Verí del Foc, núm. 15,* AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 22-33

Llibrets de falla

Falla Infantil de la plaça de l'Om 1934
Falla Infantil Carrer Caputxins 1944
Falla Plaça Enríquez 1972
Falla Jaume I 1986
Falla Sant Jaume 1987
Falla Molina–Claret 2006

Aqui cal dom
Instal·lat del 15 al 19 de Ma
a la plaça Benlloch
GRANERA
DE PLAYA

Resiliència Fallera. Adaptar-se i millorar

Ángel J. Sánchez

Corria l'any 2006 quan, des de la comissió de la Falla Plaça Benlloch-Aleixandre Vié, es va apostar per fer un canvi important, com va ser el canvi d'emplaçament dels seus monuments, passant de plantar a la plaça que dona nom a la comissió, Plaça Benlloch, a l'actual, a la Plaça Portal de València.

No va ser una decisió fàcil pels lligams a aquesta peculiar plaça, amb una inclinació que resultava ser un mal de cap per als nostres artistes, que havien d'estudiar i reforçar l'estructura dels nostres monuments per a què aquests aguantaren en peu fins que ens convertiren en

Monument de la falla Benlloch l'any 2006 a la plaça Benlloch

Acte d'imposició de bandes a Xàtiva l'any 2022

cendra. Però en donar-se la circumstancia que el monument de 2007 era prou gran, amb molta altura, més la dificultat mencionada, es va optar per buscar la nova ubicació, sent la més propera i apropiada, l'actual, a la plaça Portal de Valencia, junt al convent de la consolació.

Aquesta proposta no va ser molt ben rebuda per algun veí, que va intentar remoure cel i terra per evitar que plantarem allí, però a la fi era la plaça més segura, procedent i propera a la nostra ubicació, donant conformitat a tal fi l'autoritat pública municipal. I ací hem seguit fins a dia de hui, a les portes de celebrar el nostre cinquantè aniversari, malgrat que la pandèmia de la COVID-19 ens ha colpejat, seguim i seguirem treballant per la festa, uns pocs o molts, fent que el nostre barri, que va ser bressol de les primeres comissions de la ciutat, continue vivint al seu interior la festa de les falles.

I dic que ens ha colpejat, a nosaltres i a totes les comissions de la ciutat, perquè si peguem un cop de vista enrere, ja fa 3 anys del començament del malson que tant mal va fer a la societat mundial, i com no, al món de les falles. Qui no recorda aquells mesos a casa, com si fora ahir, doncs bé, com he dit abans, ja fa tres anys d'aquesta

desdita que encara a dia d'avui vivim, disfressada de nova normalitat, i més controlada.

Aquell fet va danyar molt el col·lectiu faller xativí, a les portes d'unes falles, amb tot preparat i apunt per a gaudir la que hauria sigut la nostra setmana gran. Fallers, artistes, pirotècnics, fotògrafs, floristes... entre molts altres. Però clar, des del meu punt de vista, com a faller, vinc a tractar el que la COVID-19 només ha fet més que agreujar la difícil situació que vivim les falles a Xàtiva.

Sols s'ha de pegar un cop d'ull a les comissions de la nostra ciutat, i no sols val l'excusa de la COVID-19, perquè el problema ja ve de fa un temps cap ací, incrementat per aquesta maleïda pandèmia. Ja fa uns quants anys que foren declarades les falles com Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO, i moltes veus deien que havíem de seguir treballant dia a dia, any rere any, per mantenir a les falles com la gran festa dels valencians. Doncs bé, la paraula treballant, hui en dia, causa rebuig per a una gran part del col·lectiu faller per desgràcia.

Moltes són les comissions que aquests anys han estat i estan encapçalades per juntes gestores, i no és que tinga res en contra d'elles, però en molts casos venen donades perquè ningú vol agafar la falla, ningú vol eixa responsabilitat a la seua esquena, ja que veuen que va a ser molt difícil conformar una junta executiva àmplia que els faça possible repartir la feina entre tots i no fer-la entre quatre, com sempre s'ha dit... encara que hui en dia caldria dir entre dos...

Quan et poses a telefonar buscant a gent per a sumar-se al projecte, et trobes excuses de tota classe, unes creïbles i d'altres no tant, però ho has de respectar, ja que existeix la dita què el faller l'única obligació que té és la de pagar la seua quota i res més. Clar, si tots pensàrem així, veges a veure qui tira la feina endavant, perquè si una falla du feina, molta feina, repartida entre més gent, sempre serà millor.

Actes, comptabilitat, remeses, guions, organització, loteries, secretaria, infantils, carrosses, llibret, casal, xarxes... és farragós veritat? Imagineu això entre dues o tres persones? De bojos... i per desgràcia, és el que està passant hui en dia en moltes de les comissions de la ciutat, la qual cosa aconsegueix que els pocs fallers que encara tenen la il·lusió d'estar al capdavant de la seua estimada comissió, vagen cremant-se com un ninot de suro un 19 de març.

Que podem fer per a què açò no passe? Quin ha sigut l'error que hem fet les generacions actuals per veure'ns en aquesta situació? És un problema dels fallers? O és de la societat? Els joves que deuen agafar el relleu d'altres

Crida a les falles 2022

que ja han decidit fer-se a un costat després de molts anys treballant per la falla, perquè a la fi, tot són etapes i els canvis generacionals es deuen donar. Igual no s'ha treballat bé la pedrera, o igual no hi ha pedrera que vulga agafar cap relleu. Recorde quan era un adolescent, pensant en quant podria agafar algun càrrec i treballar per la meua falla, amb les ganes i la il·lusió que li veia al president i a la seua junta. Igual tenia una realitat distorsionada, i passava el mateix, però no és això allò que em traslladaven els que formaven part d'aquelles juntes executives.

Haurem de pegar-li una volta a això de com reenganxar als joves, que els nasca de dins l'amor i l'estima de la nostra festa, les nostres tradicions i els valors que un dia ens ensenyaren els majors de les nostres comissions a nosaltres. Tal vegada cal recordar-los de tant en tant, que anem més enllà d'una festa de carrer, amb tot el respecte cap a aquestes, ja que tenim una sèrie de responsabilitats de cara a la societat i a la història de la nostra festa, que s'han de mantenir i treballar per a fer-les més grans.

Però bé, fins que aplegue el moment del relleu, haurem d'anar conscienciant-nos que ens toca remar a nosaltres, intentar sumar ajuda entre els

Monument de la falla Benlloch l'any 2007 a la plaça Portal de València

Inauguració de l'exposició del Ninot a les falles de 2022

fallers per tirar la feina endavant, i fer possible obrir la reixa dels nostres casals. Tots tenim una vida, tots tenim feines, tots tenim prioritats, però no podem deixar de costat a la nostra comissió, perquè la festa és de tots i per a tots, amb els seus drets i obligacions com a fallers.

S'ha de deixar a un costat les diferències. Si, cadascú té les seues idees i la seua forma de veure o fer les coses, però a la fi, tots volem gaudir dels divendres al casal, de la música als actes, d›ajuntar-nos de tant en tant i pegar-nos un bon esmorzar, anar a visitar l'artista, pressionant-lo perquè ens pose alguna figuereta més, o alce un metre la base perquè parega més gran la falla. Gaudir d'una setmana de falles amb cervesseta i cacaus, cercaviles pel barri, mascletades, actes amb les altres falles, nits de soparet i digestiu, amb musiqueta i llums de colors.

No em digueu que en llegir el que acabeu de llegir, no us ha recorregut pel cos una sensació de necessitat de viure tot això? Després de perdre dos per culpa de la COVID-19, i de viure unes falles passades per aigua, molta gent s'ha enlairat un poc, està costant tornar als casals els divendres, arrimar-se a tirar una maneta per a les cavalcades, fer els llibrets... en resum, parti-

cipar amb el dia a dia de la comissió, que no és poc i menys en aquest temps difícil per a tots.

Ara que apleguen aquestes falles de 2023, anem revivint la flama de la nostra festa, cada acte que es fa, van fent augmentant l'esperit faller, i fa que la gent torne a les comissions, després de veure disminuït el cens faller el 2020/2021 considerablement, aquest està recuperant-se ràpidament, en part gràcies, paradoxalment, a l'anterior renàixer de les falles de la ciutat, quan es crearen un nombre important de comissions als anys 70, i que aquests anys estan celebrant els seus cinquantes aniversaris.

Els presidents i juntes gestores, i la junta a la Junta Local Fallera, estan treballant molt intensament per fer, a les comissions, reenganxar-se per recuperar tot allò construït fins al dia de hui, i que per culpa d'aquesta pandèmia que encara vivim, disfressada de nova normalitat, s'ha vist afectada des de 2020. Des d'aquestes línies us demane, a tots, que arrimem el muscle, que treballem per la nostra comissió, que ajudem als que estan i als que estaran, que a la fi, la falla és de tots i cadascú dels fallers que la componen.

A veure si en un poc de sort, canvia la tendència que estan agafant les falles, i que de segur, en cas de continuar així, no ens portarà res de bo. Hem d'aprofitar l'oportunitat que ens brinda la força i els valors de la festa que defenem, la festa dels valencians, i unir forces per fer-la més gran si cap.

Posaré punt final a aquest article, repetint una frase que solc gastar prou, i és que *les falles seran, els que els fallers vulguen que siguen.*

Chocolates "CHIQUILIN"
Marca Registrada 105.743
BOMBONES - CARAMELOS
CONFITERIA - DULCES SELECTOS
Hijos de Rafael Reig, S. A.
ALMACEN DE COLONIALES
TOSTADERO DE CAFES
Plaza Mercado, 1
Teléfono 20
Av. José Antonio, 20
Teléfono 250
JATIVA

Casa Sanjuán
CICLOS SANJUAN
CIJS
JATIVA
BICICLETAS - ACCESORIOS
Máquinas de Coser - Aparatos de Radio
Avda. José Antonio, 25
TELEFONO NUMERO 277
JATIVA

Imprenta Clarbau
PARA TRABAJOS ARTISTICOS
TROBAT. 13
TELEFONO 26
Játiva

es dir, sense treballar,
mentres el pòbre treballa
nit i día, hasta ben tart,
sense calfarse l'estómago
perque li falta el menchar.

II

Pero está la «clase media»
—media o calcetí, es igual—,
que tòca les consecuènsies,
c'al final, tot es tocar....
perque no li falta radio
ni michos p'anar tirant,
¿tirant el qué, si la daxa
la tenen per darrere i per davar
¡Ay, si'ls deutes parlaren,
cuánt tindríen que contar!
Huí, tot heu prenen a «ralla»»
i es veuen sempre hofegats,
que la «ralla» es pòsa a ralla
perque may pòden pagar
i el cobraor veu asó
i sòlta la carcallá.
¡Pòbra chent! Viu «d'estraperl
es dir, sempre estropeá;
mentres tant... vinga el jaleo,

a ballar i a dechunar,
que la «Raspa» hi ha que ballarla
en ca qu'es patixca fam.

III

Este cuadro c'así veus
dòna ganes de plorar,
son els paries qu'en el pico,
que piquen a tot estall,
per dèu pesetes i micha
i no pòden ni menchar.

Antes, els ferroviaris,
eren més afortunats
perque anaven a la plaça
i pasaven... trampechant,
pero hara... ¡que si quieres!
peguen tots cada badall...
c'hasta la vía del tren
es menchen si arriba el cas.

Mentres tant, el pòbre Jefe,
viu sempre desesperat
perqu'espera nit i dia
a qu'el tren aplegue al «cau»
que may cau a hòra fija
perqu'el servisi va mal

Silenci! parlen les dones artistes

Juan Ramon Alcocer Pla

MEMBRE DE L'ASSOCIACIÓ D'ESTUDIS FALLERS DE XÀTIVA

Tradicionalment, la nostra societat s'ha encarregat de deixar ben clara la diferència entre allò que podien fer els homes i el que podien fer les dones, en qualsevol aspecte de la vida diària. Es marcava la diferència amb el segell de la moralitat a l'ús, pràcticament obligant a les persones a decidir al voltant de les seues vides, depenent del sexe que s'hi tinguera.

Així, si un home ocupava el seu quefer diari en una tasca que, en principi, estava socialment dirigida a una dona, la societat s'encarregava

Foto: Inma Ibáñez junt a un dels seus ninots. Cedida per la pròpia artista

d'etiquetar-lo convenientment, per a què no condira l'exemple. El mateix passava al contrari, quan una dona intentava integrar-se en una ocupació «d'homes».

En aquest segon cas és on podem incloure a les protagonistes d'aquest escrit. Totes elles van tenir l'atreviment d'endinsar-se en un món d'homes, en un treball que socialment estava dirigit cap als homes. Atenent a la més pura realitat, la dona ha format part, des de sempre, dels tallers dels artistes fallers. Però, mantenint un paper secundari, amb funcions de complement o d'ajuda, sense agafar més mèrit que el d'assistir al taller i continuar les indicacions de l'artista.

Les nostres protagonistes es van adonar que tenien alguna cosa més que aportar al món de les Falles, i que havien de demostrar a tothom (inclosos els fallers) que podien arribar a crear cadafals tan dignes i amb tanta creativitat com qualsevol artista de l'altre sexe. Al present escrit es recull el treball que les dones artistes han deixat plasmat a la nostra Ciutat, al nostre entorn més pròxim.

Fina Morell

Haurem de remuntar-nos a l'any 1960 per poder trobar la primera dona artista que va plantar un monument faller a la nostra Ciutat. A l'Arxiu Municipal podem trobar un document anomenat «*Falla Infantil de la Plaza del Mercado. Boceto y explicación del lema*». En aquest temps resultava preceptiu aportar a l'Ajuntament un esbós i l'explicació que anava a col·locar-se en els cartells del monument, per tal que fóra estudiat i, si calia, atorgar-li el visat que permetera exposar tant el monument com les explicacions de la cartelleria.

Visat que necessitava tant l'esbós com l'explicació de la falla. Arxiu Municipal de Xàtiva

Aquest document anava signat per Víctor Morell, que ostentava el càrrec de president de la falla infantil. Així mateix, com «*el presidente de nuestra Falla Madre*», portava el vist-i-plau de Constantino Alonso, president aquell any de la Falla del Mercat el qual es convertiria en els exercicis següents, en president de la JLF de Xàtiva.

A la pàgina que continua en aquest document hi trobem l'esbós del monument, que duia el lema *Castells en el aire de la Comissió*. Al temps, reflectia el nom de la seua artista: Fina Morell.

Aquesta va ser una de les tres falles infantils que es van plantar a la Ciu-

Esbós de la Falla Infantil del Mercat 1960. LG 2282_2. Arxiu Municipal Xàtiva

Foto: *Cuidem la natura.* Falla Sant Jordi. Cedida per Maribel Beltrán. 1988

tat en aquest exercici. D'entre elles, el monument de Fina Morell va aconseguir el primer premi.

Resulta curiós observar el canvi de nom que hi trobem respecte de la Falla, perquè aquest va relacionat amb el nom de l'emplaçament on es planta el monument. Per això, el segell que acompanya la signatura del president de la comissió la defineix com «Falla Plaza del Mercado», mentre que a l'acta de premis queda nomenada com «Falla Pl. Unificación[1]»

Maribel Beltrán

Haurem d'esperar fins a 1988, per tornar a veure plantar un monument creat per una dona artista. Aquest any comença la trajectòria de Maribel Beltrán Llorens, la qual pot considerar-se com la més prolífica de totes les dones artistes que han plantat a Xàtiva. Això sí, sempre en la categoria d'infantils.

La Falla de la Plaça de Sant Jordi va ser la primera comissió que va confiar en el treball de Maribel, contractant-li el monument infantil d'aquell any, anomenat *Cuidem la natura*.

[1] LG 2764-6. Arxiu Municipal de Xàtiva.

Foto: Arlequí tocant el violí. Cedida per Maribel Beltrán. 1990

Foto: Jugant a indios. Falla Juan Ramón Jiménez. 1994. Cedida per www.estudisfallersxativa.es

En aquest primer monument infantil li continuaren d'altres, els quals hem recollit en una tabla (Tabla 1) per tal que el lector puga veure, d'una ullada, l'evolució artística de Maribel.

ANY	FALLA	LEMA	PREMI	NINOT
1988	Sant Jordi	Cuidem la natura	2ª secció 2n premi	
1989	Sant Jordi	Els jocs	1ª secció 3r premi	
1990	Juan Ramón Jiménez	Simfonia primaveral	1ª secció 2n premi	1ª secció 2n premi
1991	Sant Jaume	Històries del mar	2ª secció 3r premi	
1992	Sant Jordi	Salvem els animals	1ª secció 3r premi	
1993	Sant Jordi	Les quatre estacions	1ª secció 1r premi	
1994	Juan Ramón Jiménez	Jugant a indios	Secció especial 1r premi	Secció especial 1r premi
1995	Juan Ramón Jiménez	Coxinadetes	1ª secció 1r premi	
2014	Espanyoleto	Atenció! Senyals!	2ª secció 1r premi	2ª secció 1r premi
2014	Selgas-Tovar	Ssssst!!!	3ª secció 3r premi	3ª secció 3r premi
2014	Abu Masaifa	Um que bo!!! (Xé, que bo!!!)[2]	1ª secció 1r premi	1ª secció 2n premi

Tabla 1. Monuments infantils plantats per Maribel Beltrán.

[2] El nom del monument varia segons la font documental visitada.

Foto: Millor Ninot Infantil de Xàtiva 1994. Cedida per Maribel Beltrán

Maribel va ser la primera artista en obtenir un premi amb un dels seus ninots. A l'any 1990 obté un segon premi de primera secció amb el ninot que consistia en un arlequí tocant el violí.

A l'any 1994, i de la mà de la Falla Joan Ramón Jiménez, Maribel va aconseguir el primer premi de la secció especial amb la falla que portava com a lema ***Jugant a indios***. Però ací no van quedar les sorpreses d'aquell any. A més a més, Maribel va aconseguir un fet que mai abans havia aconseguit una dona artista a la nostra població: el ninot presentat a l'exposició d'aquell any també va rebre la millor de les distincions, amb un primer premi de secció especial, i atorgant-li el títol de Millor Ninot Infantil de Xàtiva.

De sobte, la producció d'aquesta artista pateix un ajornament que s'allargaria en el temps, des de 1995 fins a arribar l'any 2014: Aquest va ser l'any més productiu de Maribel, en què es va atrevir a realitzar-ne tres monuments en el mateix any. Les comissions que van poder gaudir d'ells van ser Abú Massaifa, l'Espanyoleto i Selgas-Tovar, en primera, segona i tercera secció, respectivament. De nou, Maribel va obtenir premi en els tres ninots que es van presentar a l'exposició.

Aquest va ser l'últim exercici en què vam poder gaudir de cadafals creats de les mans de Maribel.

Maria del Carmen Gisbert Merlo.

Al llarg d'aquest recorregut entre les dones artistes que han deixat el seu treball als carrers de Xàtiva, ens trobem a Maria del Carmen Gisbert Merlo.

Fallera del Cid de tota la vida, comissió a la qual se sent molt unida i a la que ha dedicat bona part dels seus esforços per fer que la comissió continuara el seu camí centenari. Fins i tot, va ostentar el càrrec de Fallera Major de la comissió durant l'exercici 2008. En aquesta ocasió, ens trobem amb una dona que forma part d'una associació d'artistes que treballen conjuntament per oferir un únic producte.

Tot va començar l'any 1990, amb la celebració de l'aniversari de la seua falla, quan els artistes que conformaven el grup VACLIVE es va encarregar de realitzar la falla infantil. Manolo Vallín, els germans Climent i Ramón Vela presenten una falla anomenada ***Cuentos infantils***, mereixedora del segon premi d'Especial d'eixe any. A partir d'eixe moment s'estableix una relació d'amistat entre Mamen i aquest grup d'artistes, fins el punt de començar a visitar-los al seu taller i col·laborar amb ells, encara que de manera esporàdica.

Al 1992, sota les sigles MAMIGIMI, Mamen i Miguel Mira s'encarreguen de dissenyar i plantar la falla infantil del Cid, l'any 1992, la qual duia per lema ***Al só del 92***.

A poc a poc, la relació esporàdica amb VACLIVE es torna assídua, i Mamen comença ja a col·laborar de manera més continuada dintre d'aquest grup d'artistes. Després de treballar cadascun d'ells en la seua ocupació diària, es reunien al taller que compartien al carrer Farjas, de la nostra Ciutat. Així, entre rialles, dedicació i treball en grup, a poc a poc, anaven prenent la forma desitjada els diferents monuments que després plantarien a les places de la Ciutat. Des de l'any 1994 fins al 2000, aquest grup presenta al públic monuments infantils d'una elevada bellesa, mereixedors, alguns d'ells, del primer premi d'Especial (anys 1992, 1995, 1998, 1999 i 2000).

Al só del 92 Falla infantil de l'AC Cid-Trinitat, 1992. Foto cedida per Mamen Gisbert

Diversos esdeveniments propis del discórrer del temps, provoquen que hi hagen canvis significatius dintre d'aquesta agrupació d'artistes.

Per una banda, Ramón Vela deixa de pertànyer al grup; per l'altra banda, Manolo Vallín s'estableix pel seu compte i també deixa el grup... Els canvis obliguen a refundar aquest grup d'artistes en una entitat nova.

Així, a l'any 2002 es crea *Ingeni i Gràcia*, la nova entitat artística que replega el treball dels germans Climent, de Miguel Mira i de la nostra protagonista.

Components del grup Ingeni i Gràcia. Foto cedida per Pepe Castells

El treball d'aquest grup d'artistes es desenvolupa durant els exercicis fallers compresos entre 2003 i 2012. Ubicaren el seu taller en una de les naus que conformen el polígon E, a l'extraradi de la Ciutat. Segons la pròpia artista, aquesta etapa es va caracteritzar per desenvolupar, entre tots els components, una tasca molt grupal, en què cadascú es responsabilitzava d'una part del procés creatiu, encara que tots aportaven el seu quefer, en qualsevol moment de creació de la falla. Pel que fa a la nostra protagonista, Mamen s'encarregava de preparar els ninots abans de ser pintats, així com del posterior procés de pintura d'algunes de les parts del cadafal.

En aquesta temporada, venen a tenir una producció d'entre tres i quatre cadafals infantils per exercici faller, els quals són muntats preferentment a les comissions del Cid-Trinitat, Selgas-Tovar, Ferroviària, Abú Masaifa, Passeig Cardenal Serra, Municipal i Sant Jaume. Al mateix temps, també es van atrevir a endinsar-se en el món de la creació de falles grans, encara que en el seu cas, tan sols plantaren en la comissió Passeig-Cardenal Serra. Això, si, entre els anys 2007 i 2012, tots dos inclosos.

Malauradament, Mamen es va deslligar d'aquest grup d'artistes a l'abril del 2010, acabant així el seu recor-

regut com a artista fallera reconeguda... Encara que no acaba de ser molt certa l'afirmació anterior, perquè sota d altres noms, o simplement com a integrant de la comissió, Mamen ha continuat aportant la seua experiència al muntatge i acabament dels monuments que, al llarg dels anys, han estat plantats a la plaça de la Trinitat.

Mª Pilar i Mª José Luna

Hem d'esperar fins l'any 2006 per poder veure el primer monument gran, de la mà de dues dones artistes que, a més a més, són germanes: Mª Pilar i Mª José Luna.

Veritablement, aquestes germanes porten en la sang l'herència artística de son pare, Vicente Luna, magistral artista faller d'afamat renom.

D'ell han heretat també el taller on treballen actualment, convertit en un gran museu en el qual es conserven peces de cartró que han format part de falles tan espectaculars com les de Convento Jerusalén, La Falla de l'Ajuntament (1976) o de Mercat Central.

Mantenen motles i peces perquè són defensores de tornar a aplicar la tècnica de construir falles com es feia en anys passats, la qual cosa faria que el procés de creació de les falles fóra un

Monotemàtic. 2006[4]

poc més sostenible. Per eixa raó conserven encara motles d'escaiola, peces de cartró i altres materials, que fan que, quan entres al taller, tingues la sensació d'estar visitant un taller com els dels artistes antics.

Les dues germanes van estar contractades per la Falla Molina-Claret, en un any molt especial per a aquesta Comissió, perquè complia 30 anys des de la seua creació, el 1976. Per això, els seus integrants, comandats per Rafael Mompó, es decidiren a apostar per unes artistes de les quals es podia esperar un resultat excel·lent.

[3] Foto extreta de: http://www.vicentelunavalencia.com/portfolio/fallas-de-maria-pilar-luna-y-maria-jose-luna/

Amb aquesta intenció, la responsabilitat per crear i dissenyar el monument gran d'una falla d'aniversari va recaure a la fi, en les germanes Luna. Al seu llibret explicatiu d'aquest any, presenten a les artistes d'aquesta manera: «*Aquest any tan especial per a nosaltres hem apostat per elles com una perfecta simbiosi, ja que nosaltres tenim l'oportunitat de gaudir d'una de les firmes artístiques més mítiques de les falles de València i elles tenen l'oportunitat de demostrar la seua capacitat artística a la ciutat pionera del món faller, llevat de la ciutat del cap i casal.*»[4]

Les dues es van posar mans a l'obra i, així, va néixer el cadafal anomenat *Monotemàtic*.

Un mono descomunal presidia la part central del monument, dalt d'un edifici que semblava ser part del Gran Teatre de Xàtiva i que donava peu a criticar la *mono-dosi de cultura*.

L'explicació de la Falla continuava el corrent que ha caracteritzat aquesta comissió durant molts anys, i que sempre ha aconseguit que l'espectador es parara a llegir tots i cadascun dels cartells exposats al monument, perquè cap d'ells et deixa indiferent.

Aquesta falla fou especialista en compaginar magistralment la crítica local i l'ingeni i la gràcia per a fer-la agradable al lector, a la vegada que punxonós. «*...Tota la falla és una metàfora de l'actualitat local: la raó front a la barbàrie, la cultura front a la incultura... per això en ella podrem trobar escenes que ens parlen dels problemes que pateix Xàtiva tractats en clau «monotemàtica»...*»[5]

Amb aquesta declaració d'intencions, el cadafal es componia de sis escenes, totes elles caracteritzades per comptar amb les paraules *mono* o *mona* en el seu títol. En el conjunt d'elles queda perfectament retratada la realitat social, política i fallera de la Xàtiva d'aquell any.

El resultat d'aquella simbiosi entre les germanes Luna i la falla Molina-Claret es va transfigurar en el tercer premi de la primera secció. No va haver-hi continuïtat en aquesta relació.

Les dues germanes han diversificat la seua tasca en altres camps del disseny i de la creació artística, com escenografies teatrals o decorats. No obstant això, encara dediquen part del seu temps a treballar per al Gremi d'Artistes Fallers de València, on les dues germanes formen part de la junta directiva creada recentment. Mentre Mª Pilar s'encarrega de la part de tresoreria, Mª José ho fa dirigint el Museu de l'Artista Faller.

---

4 AC Falla Molina Claret. *Molina Claret 30 aniversari 1976-2006*. 2006.
5 Extret del llibre *Falles a Xàtiva, 2006,* editat per la JLF Xàtiva en 2006.

Dora Piles

Dora Piles és una artista fallera veïna de Benifaió, on desenvolupa tota la seua obra creativa, sota el nom empresarial de Piles Art.

A Xàtiva ha plantat tres falles infantils, totes elles a la Comissió del Raval, durant els exercicis compresos entre 2007 i 2009 tots dos inclosos.

Dora va començar a modelar en fang al taller d'un artista de la seua població. Però, al poc de temps, va trobar l'oportunitat de treballar per a artistes d'altres poblacions. D'entre els artistes que van tenir l'ocasió de comptar amb el seu treball, descobrim un dels artistes xativins de major relleu professional.

Dora visitava regularment el taller de Manolo Blanco. S'encarregava de modelar algunes de les figures del taller. No li tenia por a la grandària de la figura: s'atrevia amb qualsevol, des d'una peça de base a un remat o contra-remat. Recorda amb molta alegria aquells anys de col·laboració en aquest taller, per l'ambient distès que es formava entre la gent que treballava allí. D'entre eixa gent que acudia al taller es trobava Pepe Castells, artista i faller de la Comissió del Raval, que es dedicava a emplenar de color les diferents peces, amb eixe bon gust que el caracteritza.

Amb la repetició d'aquestes estones de rialles i treball va començar a conformar-se una bona amistat entre Dora i Pepe, la qual continua en l'actualitat. Fruit d'aquesta amistat va sorgir l'oportunitat que Dora s'encarregara de plantar la falla infantil de la comissió de Pepe, a la qual cosa va accedir Dora, i començà així un vincle entre la comissió del Raval i Dora, que duraria tres exercicis fallers.

En aquest temps, Dora feia al voltant de cinc a sis falles cada exercici, la qual cosa l'impedia estar present el dia de la plantà, físicament, en cadascun dels emplaçaments dels seus cadafals. En el cas de Xàtiva, comptava amb l'avantatge de disposar de la col·laboració d'un membre de la comissió del Raval que, a la vegada, era artista faller i amic personal. Quan arribava el moment de preparar la plantà, Pepe s'encarregava de replegar els diferents components del cadafal, estudiar la seua disposició en el lloc natural, i procedir a la plantà del monument.

Dora gaudeix de tematitzar les seues obres. Li agrada que cada monument que realitze estiga dedicat a un tema concret, entorn al qual giren totes les figures que componen el cadafal. Personalment, la prehistòria és un dels temes que l'apassiona, li encanta imaginar la manera en què vivien els diferents habitants d'aquest període concret del passat. Conseqüentment, va desenvolupar la idea de crear un monument, el tema del qual fóra aquest temps històric. Així va sorgir la seua

Diverses peces de la falla infantil de l'AC Raval 2007, al taller de l'artista. Foto cedida per Dora Piles

falla infantil anomenada *Històries de la prehistòria*, muntada a la Falla del Raval, l'any 2007.

El resum de l'explicació de la falla era el següent: «*Els humans i els dinosaures no van coincidir mai en la història de la vida del nostre planeta, segons científics i arqueòlegs; el que passa és que aquest fet no importa si el que de veres ens atrau és que ambdós van compartir el mateix espai a la mateixa època, i és curiós el poder imaginar com podien viure els nostres avantpassats amb semblants rèptils de grandària descomunal.*[6]»

L'artista recorda que el remat eren mamuts, acompanyats de dinosaures, persones prehistòriques... tot en consonància amb un tema concret, que era l'objectiu que es pretenia aconseguir.

Aquesta va ser la primera de les falles que va dissenyar Dora, en una època en què les modelava de nou tots els anys. A més a més, modelades totes elles en fang, amb la tasca que això suposava. En aquest temps, que començava a modelar per a ella mateixa i no per a altres artistes, va començar a treballar en el seu propi taller, a Benifaió,

[6] Extret del Llibre *Falles a Xàtiva '07*. JLF de Xàtiva, 2007.

on ha estat ubicada fins a l'actualitat. El fruit del treball realitzat es va plasmar amb la concessió del tercer premi de falles infantils, així com el mateix premi per al ninot que es va presentar a concurs per part d'aquesta falla.

A aquesta primera falla li va continuar un nou cadafal anomenat *Pirates del Carib*, també plantada a la Falla del Raval, per a l'exercici 2008. Si continuem la línia de l'artista, tot el monument estava dissenyat amb un únic tema: els pirates.

El resum de l'explicació de la falla era el següent: «*Lladres, borratxos i bandarres, sempre fora de la llei, senyors de la mar que viatjaven amb els seus vaixells… així éren els llegendaris pirates… La seua vida era pura aventura i el malson de qui se'ls creuava en la seua travesia, abordant els vaixells plens de tresors que s'apresuraven a amagar a les seues illes preferides, per poder recuperar-los en el moment més convenient, allunyats de les mirades dels altres. Els seus llocs preferits estaven al Carib, on tenien els seus moments de lleure i diversió.*[7]»

Apareix una cantina pirata, amb cambrers servint a pirates. Com la idea general que ens ve al cap, quan es parla de pirates, és que són homes, l'artista va dissenyar dones pirates, totes guapes, amb ungles llargues. També hi podíem veure la illa de «La Calavera», on apareixien pirates amb tresors. Aquesta falla també va estar modelada amb fang.

Al 2009, últim exercici en què Dora planta una de les seues falles a la comissió del Raval, sorprén als presents amb una creació anomenada *Aquest conte no és així.* En aquest cadafal, l'artista comença a utilitzar el poliestirè expandit. El resum de l'explicació de la falla era el següent: «*Ha passat molt de temps i els contes que tots coneixem poden haver canviat amb el pas del temps i els mateixos personatges facen coses distintes.*[8]» Una fada presideix la part més alta del monument.

Actualment compagina el seu treball dedicat al món de les Falles, amb el temps dedicat al disseny i la creació artística, des d'altres vessants diferents de la plàstica visual. Destaca el seu treball com escenògrafa en obres teatrals d'alt relleu, normalment de la mà de Trencadís Produccions, encara que també ha treballat per a diferents empreses teatrals, com per exemple, Sala Off o Altereven; Al temps, també ha treballat per a diferents parcs temàtics com l Warner Madrid.

Mirant al futur, Dora no descarta, tornar de nou al procediment antic de modelar les falles, utilitzant el fang, la fusta, el cartró i la resta de components que es feien servir en temps

---

7 Extret del llibre *Falles a Xàtiva.* JLF Xàtiva. 2008
8 Extret del llibre *Falles a Xàtiva.* JLF Xàtiva. 2009

passats, per produir monuments molt més ecològics i respectuosos amb el medi ambient, en contraposició al procediment actual basat en l'ús del poliestirè expandit, més contaminant.

Laura F. Ribelles Bernáldez

Si continuem el nostre camí a la recerca de les dones artistes que han plantat algun monument faller a la nostra ciutat, arribem a l'any 2015, en què trobem el nom d'una nova dona: Laura F. Ribelles Bernáldez.

Aquesta és la primera vegada que topetem amb una col·laboració entre dos artistes de branques diferents. De fet, la falla que crearen anava signada pels dos. En aquesta ocasió, Laura va col·laborar intensament amb Josep Almiñana García, un artista faller que, en eixe temps, ja gaudia d'una intensa activitat creativa al voltant dels monuments fallers.

Actualment, Laura i Josep mantenen una enorme amistat, que va sorgir anys enrere, quan Laura es disposava a obrir la seua pròpia empresa, Tattoo Princess, en la que treballa actualment. A partir d'eixe moment, les vides d'aquests dos artistes caminaven paral·lelament, cadascun treballant en la seua especialitat artística. Arribat l'exercici 2014/2015, la falla Ferroviària encomana a Josep una falla infantil de secció especial, però que a la vegada també era molt especial per al propi artista. La realització d'aquest monument significava poder dur a terme una falla imaginada i esbossada per son pare, la qual cosa suposava un major al·licient per a aconseguir la millor de les falles possible.

Amb la il·lusió desbordada pel projecte que tenia per davant, va pensar que la col·laboració de Laura, la seua amiga i artista, podria ser determinant per tal d'acomplir el que s'havia proposat. La nostra artista va acceptar tot seguit la proposta, per dues raons determinants: d'una banda, Josep va ser capaç de transmetre-li la il·lusió que havia posat en aquest projecte; d'altra banda, perquè el fet de participar en la creació d'un cadafal suposava un dels somnis que, des de sempre, volia fer realitat en algun moment de la seua vida.

El pes principal del projecte va estar a càrrec de Josep, el qual va dirigir en tot moment el procés creatiu del cadafal. No obstant això, l'assessorament i el treball de Laura va permetre dotar el monument de característiques peculiars, en àrees com la creativitat, el disseny, el dibuix i els colors. Es va encarregar d'aportar idees quant a la disposició de les diferents figures dintre de la configuració del monument, el tipus de color a utilitzar per tal d'aconseguir el major relleu de les figures, la composició cromàtica del conjunt del monument, els tocs de llum a les peces, així com de detalls pel que fa a l'acabat. Això sí, sempre tenint en compte que el cadafal que es va veure al carrer va ser un treball en conjunt

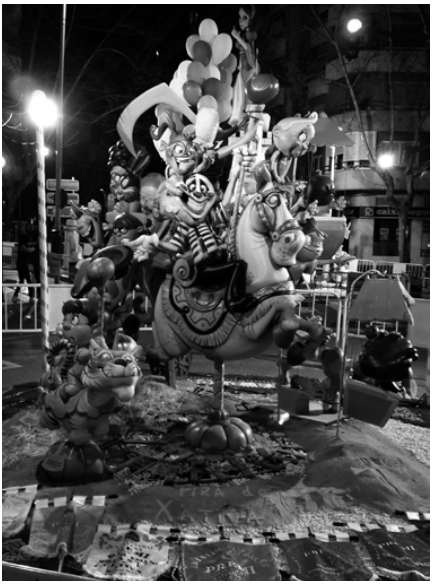

La Fira de Xàtiva, Falla infantil de l'AC Falla Ferroviària de Xàtiva. 2015. Font: https://www.facebook.com/search/top?q=Falla%20Ferroviaria%20Xàtiva

A la Fira no vages… Ninot infantil de l'AC Falla Ferroviària de Xàtiva. 2015. Font: http://elcorredor de falles.blogspot.com.es/

de tres persones: el pare de Josep, el mateix Josep i Laura.

Fruit d'eixa col·laboració va sorgir el monument infantil de la Comissió Ferroviària.

El lema del cadafal definia ben clarament quin era el seu contingut: L*a Fira de Xàtiva* i el que això suposa per als xiquets i les xiquetes. En aquest cas, allò més representatiu per als nostres infants són les atraccions.

El sentiment de «firers» que tenim els socarrats, va ajudar (segons la pròpia artista) a què el públic «connectara» amb aquest cadafal, que el visquera com alguna cosa pròpia de la nostra ciutat. Els cavallets, la muntanya russa, la sènia… desperten en qui els veu un sentiment intern, no només propi d'infants, sinó també dels majors que tiren mà dels seus records.

Personalment aquest monument em va impactar positivament quan el vaig veure muntat. El disseny del monument em va parèixer innovador i arriscat, apostant per mantenir un cos central ampli, dens en figures, totes elles superposades però ben diferenciades,

creant un conjunt harmònic, com una unitat impossible de dividir.

Aquesta manera de concebre la falla distava prou de la manera com ens havíem acostumat a veure-les: un cos central rodejat d'un nombre de ninotets xicotets i graciosos (quants més, millor) al seu voltant.

A més, la disposició de les figures, les seues formes i les expressions aconseguides atorgaven a cada ninot d'una sensació de moviment que recordava al moviment propi d'aquestes atraccions fireres. Fins i tot cavall i tigre estaven a diferent altura, tal com els veiem a l'atracció real. Per altra banda, l'acabament dels diferents ninots, així com els tons de color escollits, ajudaven a gaudir de l'espectacle que constituïa veure en directe aquesta falla.

Laura comenta els nervis exagerats pels que va passar el dia del lliurament dels premis, fins que es desvelà el nom dels guanyadors, moment en què tots els nervis es transformaren, de sobte, en una alegria desbordada. La relació de premis aconseguits s'ho mereixia:

- 1r premi de la secció especial.
- Premi a la millor falla de Xàtiva.
- 2n premi al millor ninot infantil de secció especial.
- 3r premi a la millor escena.
- 3r premi Enginy i Gràcia.
- 3r premi de decoració de monument.

El resultat de la col·laboració entre artistes va ser excel·lent. Malauradament, aquest creuament de camins entre dos artistes va retornar al seu paral·lelisme anterior i, encara que ja no han dut endavant cap projecte faller conjuntament, cadascun d'ells continua el seu quefer artístic.

Inma Ibáñez Marco

L'exercici faller de l'any 2018 va ser l'escollit per l'AC Falla Benlloch Alexandre Vié per confiar, per primera vegada, la seua presidència a una dona.

Neus Olmos Prats va tenir l'honor d'encapçalar una de les comissions xativines més involucrades en promocionar la cultura fallera, mitjançant les seues activitats (com la realització de setmanes culturals) o la promoció de llibrets amb un contingut admirable.

A més, la nova presidenta es va envoltar de dos vicepresidentes, Gemma Richart i Lucia Gil. Tota una reivindicació del paper actiu de la dona dintre del món faller. Un dels reptes que es volia aconseguir, des d'aquesta nova junta directiva, era donar visibilitat a les dones, en tots els àmbits possibles de l'activitat fallera. Amb aquest objectiu, es van plantejar que l'artista que s'encarregara de realitzar els dos cadafals d'aquest exercici, fóra dona.

Per dur endavant l'objectiu marcat, només quedava realitzar la recerca

corresponent, mitjançant el gremi d'artistes fallers. Després d'avaluar vàries opcions, la nova junta de la falla va descobrir el treball que havia portat endavant Immaculada Ibáñez Marco, una artista que tenia el taller en Aldaia. Precisament, al carrer 8 de març, dia internacional de la dona.

Imma va arribar al camí de fer falles de la mà de son pare, Paco Ibáñez, un referent dels artistes fallers, que tenia el taller a Bétera.

De fet, Imma ja treballava al costat de son pare quan aquest va plantar la falla de la comissió de la Plaça de l'Espanyoleto al 1999, un any dels passats per aigua. Va ser en aquest any en què Imma es va examinar com artista fallera.

Els treballs anteriors d'aquesta artista havien agradat a les representants de la comissió. Sobretot, una falla que estava rematada amb una fallera muntada en una Vespa (motocicleta). Cabia més representativitat femenina?

Amb aquest desig a la motxilla, les representants de la comissió van visitar Imma al seu taller. Però, malauradament, el pressupost aportat no s'acomodava al monument desitjat. No obstant això, artista i falleres van estudiar diferents opcions, fins que van arribar a l'esbós d'una de les falles que ja havia estat plantada en Torrefiel, però que es podia escalar i ajustar al pressupost. A la fi, Immaculada va

Fallera en moto. Foto cedida per Imma Ibáñez

replegar gustosa l'encomanda de realitzar els dos monuments d'aquest any.

A partir d'eixe moment, es va crear un clima de complicitat entre l'artista i el conjunt de la comissió, que va continuar amb la signatura del contracte. Aquest acte es va celebrar en un conegut restaurant de la ciutat, en què Imma recorda la sorpresa de trobar-se amb tota una taula plena de dones.

Però les curiositats d'aquest exercici no havien acabat. Arribat el dia en què l'artista havia de presentar l'esbós de la falla a la comissió, Imma no va portar el dibuix del cadafal, sinó que el va re-

Presentació de l'esbós en forma de pastís. Foto cedida per Imma Ibáñez

presentar en pastís: va fer la falla en pastís. La pastisseria creativa era una de les aficions que cultivava Imma, i en la qual també aportava el seu quefer artístic. Llàstima que problemes familiars l'impediren gaudir de l'acte.

S'apropava el moment de treure les peces del taller. De nou Imma es va sorprendre al veure que la falla havia organitzat perfectament el transport en camions pesats, amb un gran nombre de fallers disposats a ajudar a carregar les peces convenientment (al cap i casal, allò més normal és que l'artista s'encarregue del transport).

Fins i tot, Imma recorda que se li va facilitar un elevador per poder treballar convenientment durant la plantà, sense que la comissió posara cap impediment.

La part central estava conformada per un faller esgotat, amb la llengua fora, lluint una copa de competició en una de les seues mans. Sobre ell, un faller menjant-se un bon entrepà, mentre suporta als seus muscles un altre faller, el qual porta orgullós una dolçaina en una mà i ondeja, amb l'altra mà, un banderí de falla. L'artista va tindre la deferència de pintar aquest banderí imitant el pendó propi de la Comissió, amb l'emblema que el caracteritza.

La crítica de la falla es centrava en recollir els diferents tipus de fallers que ens podem trobar en qualsevol comissió fallera. Des del «faller del gotet» fins al «faller petarder», passant pels fallers «presumits» i els «sangonereta».

Ser faller i no morir en l'intent. Falla Benlloch-Alexandre Vié, 2018. Foto: Rafa Gil (Estudio Fotográfico Federico)

Encanteris. Falla infantil Benlloch-Alexandre Vié, 2018. Foto: Rafa Gil (Estudio Fotográfico Federico)

La pròpia artista és l'encarregada de fer les explicacions dels dos monuments. Pel que fa a la infantil, Imma tracta d'endinsar-nos en un bosc on viu una bruixa que sempre té al seu abast una prestatgeria (cos central del monument) en la que guarda totes les seues pocions màgiques. Acompanyen a aquestes figures diversos elements dels que, de sovint, apareixen en els contes de bruixes, fades i màgia.

A la fi, tots dos monuments aconseguiren el mateix guardó: el sisé premi de la segona secció. La veritat és que Imma apostava per un millor premi en el monument gran, però no va ser possible.

També recorda el gran treball que havia realitzat en els dos ninots d'exposició. La comissió li ho havia demanat i Imma va posar el seu empeny en aconseguir dos ninots dignes de ser exposats. El gran consistia en una fallera arrossegant un carro de bebé, mentre que l'infantil consistia en un donyet assegut damunt d'una carabassa.

Molt poc després, a l'octubre del mateix any, malauradament Imma tancava el seu taller. Curiosament, el seu últim treball va ser una falla no cremada que actualment es troba encara al *Centre d'Investigació Príncep Felip*, la qual va ser un encàrrec dels organitzadors d'un congrés que es va realitzar en aquest espai.

Darrere quedà una àmplia trajectòria, formada per més de 120 cadafals a la seua esquena. La mateixa que ha hagut de suportar en reiterades ocasions, la desconfiança d'altres pel fet de ser dona.

Eixos que, perquè l'artista és dona, s'atreveixen a dir-li on ha de posar la grua, o com ha de fer el transport de les peces, o trobar operaris que es deixen manar per una dona, o, fins i tot, els propis fallers, que pel fet de ser dona t'exigeixen que el resultat supere les expectatives. Encara queda remanent masclista que cal anar soterrant a poc a poc, sota les cendres del menyspreu.

Georgina Torres García

Continuem l'estela de les dones artistes amb la més novel de totes elles, atès que va plantar el seu primer monument al 2016, a la seua falla, la de Cronista Vicent Beguer Esteve, a Torrent.

Però, en realitat, aquesta artista és reconeguda pel sobrenom de ***Gio***, que és amb el que signa les seues obres, i que a la vegada forma part del nom de la seua etiqueta comercial: ***Gio Artcolor***.

Aquesta catalana va encaminar el seu futur estudiant el grau superior de disseny gràfic, obtenint així les competències necessàries, tant en il·lustració com en aerografia. Acabada la carrera, aquesta artista plàstica (així es defineix ella mateix) es va establir

Sense presses. Falla Infantil Corts Valencianes, 2019. Foto cedida per Rafa Tortosa

a L'Hospitalet de Llobregat, on tenia una empresa dedicada a realitzar manualitats per a xiquets.

L'atzar va fer que es creuara en el seu camí un valencià, de Torrent, el qual li va oferir l'oportunitat de conèixer les falles en viu i, des d'eixe moment, Gio va tenir clar que el seu futur havia de canviar rotundament i dirigir-se a partir d'ara, a centrar el seu art en la creació de monuments fallers.

Però els coneixements curriculars obtinguts no hi eren suficients per començar la nova tasca. Necessitava conèixer l'ofici de la millor manera possible. Amb aquest objectiu, començà a treballar d'aprenent al taller de Paco Real. Passat un temps, entra a formar part de l'equip de l'artista Miguel H, taller en el que naix la primera de les seues obres. Dos anys desprès, al 2018, decideix independitzar-se i portar endavant el seu propi taller, també a Torrent.

Acabada d'establir pel seu compte, rep la visita dels integrants de la comissió Corts Valencianes, els quals li

ofereixen l'oportunitat de realitzar el projecte del seu monument infantil per a l'exercici 2019. D'aquesta manera naix la falla infantil que portava com a lema *Sense presses*.

Quan ens trobem d'enfront a un cadafal fet per aquesta artista, ens adonem que té com «alguna cosa especial», un toc característic que la fa diferent a l'obra d'altres artistes i que li dona una personalitat pròpia. El conjunt de la seua obra s'ha centrat en monuments infantils, on demostra el seu gust pels detalls xicotets, per l'acabament acurat, i perquè van dirigides a un públic que l'apassiona: els infantils.

Formava part d'aquest monument infantil un ninot que va ser l'escollit per presentar-lo a l'exposició, i que no va deixar indiferents a cap dels seus visitants. No sols a ells. Tampoc al jurat, el qual va acordar designar-lo com el Millor Ninot Infantil de Xàtiva.

El monument infantil no va tenir el mateix premi. Es va haver deokl conformar en el segon premi de la secció tercera. No obstant això, per a la comissió va ser un rotund èxit trobar-se amb un premi com l'aconseguit amb el ninot d'aquest exercici.

Malauradament, la relació professional entre aquesta artista i la comissió no va durar més enllà que aquest any.

I, fins ací, caminant per la senda del sisé mes del nefast any 2021, arribem

Ninot infantil de l'AC Falla Corts Valencianes, 2019. Foto cedida per la JLF Xàtiva

a la fi d'aquest recorregut per la tasca que les dones artistes ens han brindat a la ciutadania xativenca.

És el nostre desig que, molt prompte, aquest article es quede obsolet, perquè no replegue futures aportacions de noves artistes dones. La tasca desenvolupada no ha de ser més que l'espill on es miren noves generacions d'artistes falleres que continuaran engalanant els carrers de la nostra Ciutat.

Un món ple de canvis

Mentxu

Després d'haver llegit tots els articles que completen aquest llibret ens adonem que cadascú parla del canvi, un canvi que no només és de mentalitat, d'època, de generació, de societat sinó que també són canvis de presidències, de passar de tenir presidents fallers a tenir juntes gestores en un primer moment fins a l'actualitat en què tenim fins i tot presidentes, d'ubicació dels cadafals, de les comissions (amplien el seu cens o el disminueixen), dels seus noms, de la seua ubicació, dels seus i de les seues artistes fallers/es...

Antiga ubicació de la falla Tetuan, dècada dels 60

Si comencem pel principi, quina comissió ha estat exempta d'aquests canvis? Crec que cap d'elles. Totes al llarg de la seua existència, vida, han anat transformant-se. Han anat evolucionant bé perquè la societat així ho ha exigit, o bé perquè el carrer se'ls quedava xicotet a l'hora de muntar el monument, o bé perquè calia millorar la xarxa automobilística de la ciutat al llarg d'aquests dies fallers, o bé perquè els veïns no han sigut respectuosos (sí ja sé, segurament fem molt de soroll i molestem, però no ho fem sempre a l'igual que no tots els veïns són irrespectuosos), o bé perquè el lloc de trobada, és a dir, el casal s'ha quedat xicotet o gran segons el seu cens... Així podria estar omplint fulls i fulls, la qual cosa no faré, ja que avorriria el lector/a d'aquestes línies.

Berenar infantil al casal nou d'Abú Masaifa

Però, qui no no se'n recorda, si mira cap enrere, on estaven ubicats els monuments? Si fem un recorregut dins de la nostra memòria o, fins i tot, parlem amb membres de diverses comissions que comencen a contar-te la seua història, la història de la seua falla, com des d'un principi estaven ubicades en un lloc determinat i que, a poc a poc, i per diversos motius han sigut modificats de la seua ubicació originària. Uns clars exemples serien: Sant Feliu, falla que plantaven davant del santet que hi havia a la plaça que rep el mateix nom, canvi possiblement per tal d'aproximar el monument al seu casal; un altre exemple seria la falla Tetuan, els quals plantaven davant de la font de Sant Francesc, que de segur aquest, canvi siga per tal de resguardar la història de la ciutat, la font gòtica i l'església, era un espai molt xicotet on havien de plantar dues falles, la gran i la infantil en l'actualitat la seua nova ubicació ha sigut encertada, malgrat allunyar-se del seu casal.

Un altre canvi important seria la de l'emblemàtica falla Sant Jaume què plantaven en la mateixa plaça, aquella que rep el mateix nom de la falla, en l'actualitat planten damunt de l'espai que s'hi va crear en aquest barri, ha

Reforma del nou casal de la falla Joan Ramon Jiménez

sigut un canvi en què s'ha aproximat el cadafal al casal (casal que també ha anat canviant la seua ubicació). També entraria ací la falla Alexandre VIé – Benlloch, monument que s'hi plantava, des del meu punt de vista, diferent al de la resta de comissions ja que havien de tenir en compte, a l'hora de muntar-la i de confeccionar-la el desnivell que hi tenia, ja que s'hi plantava en una pujada pronunciada la qual dificultava la seua plantà i, ara, en l'actualitat, la falla s'hi planta baix, al costat de la porta de la Consolació. De segur que em deixe alguna que d'altra falla que també canviaren la seua ubicació com Molina Claret, Selgas, Ferroviària que si no recorde mal plantava prop de l'estació de trens per tal de facilitar el trànsit de la ciutat, deixar una via transitable i evitar així els embussos.

De segur que m'he deixat alguna que d'altra falla per nombrar, però estic tirant de memòria, una memòria que de vegades falla o oblida, i és per això que aquell lector/a que tinga molta més memòria que jo o, fins i tot, més anys farà un recorregut pels seus records i farà la tasca que avui estic fent

jo a través d'aquest escrit, si no és així jo us convide a que viatgeu per ell, busqueu en el vostre interior, en els vostres records la imatge tant de les comissions (les que avui encara existeixen i aquelles que varen tenir una vida efímera) com dels casals que han anat modificant la seu. I així és com arribaríem a la següent pregunta.

Per què les comissions canvien de casal? Ah! Que no ho sabíeu? Sí, la gent amb una certa edat, no molt major tampoc, no us penseu, recordarà que hi ha un gran nombre de falles que han anat canviant la seua seu. Si férem el recorregut per totes les comissions, llevat de les més joves, ens adonaríem que la gran majoria d'elles han anat evolucionant i canviant de lloc com si foren nòmades. La majoria d'aquests canvis tenen el seu per què, un perquè raonable. En la gran majoria és perquè l'espai s'ha quedat xicotet i busquen algun lloc millor, en d'altres és perquè com el seu cens ha baixat i, per tant, un casal grandíssim no és viable. Així doncs, ara tots vosaltres lectors i lectores d'aquest humil article haureu de fer memòria i recordar. Viatjar mentalment i des del record tant l'ubicació de la falla o del seu propi casal. Doncs, vinga, anem a fer-ho nosaltres. El primer casal que recorde, dins de la memòria, que haja canviat la seua seu és la ferroviària, fins i tot, fent una ullada a l'interior del record, em venen imatges de la porta per on havies d'entrar al casal, pot ser em falla la memòria, però és com si l'estiguera veient aquell tren dalt del llindar de la porta, estava ple de colors i de vida, aquest casal estava al carrer Cerdán de Tallada en l'actualitat el casal es troba pràcticament al costat d'on planten la falla, la pujada de l'estació. Ara, el seu casal és més ampli i no com el d'abans que havien de fer torns per poder dinar (torn d'homes i de dones) i és per això que plantaven la carpa que a dia d'avui encara s'hi planta.

Si seguim pel nostre particular recordatori, no puc deixar de nombrar la comissió Joan Ramon Jiménez la qual s'ubicava al carrer Hort de l'Almoina i ara en l'actualitat s'hi troba al carrer Sevilla, en aquest cas ha passat de ser una comissió amb molts fallers a convertir-se en un comissió familiar, és a dir, ha minvat el seu cents, però no per això ha deixat de ser important. Encara recorde aquella porta de garatge o taller amb el nom de la falla dalt del seu llindar que s'utilitzava al llarg de la setmana fallera on s'hi reunia tota la comissió, allí hi havia moltíssim d'espai, ara, el seu espai s'ha reduït considerablement, però malgrat açò tota la comissió està unida.

Ara li toca el torn de la falla Abu Masaifa, que també va canviar la seu ubicació, en primera instància s'hi trobava al carrer Miguel Hernández, un casal que a mesura anava augmentant el cens es quedava cada vegada més xicotet i calia un canvi i és quan decidiren marxar al carrer Ausiàs March (al costat de l'ambulatori) un casal ampli i lluny dels

Antiga ubicació de la falla Joan Ramon Jiménez

Comissió a l'antic casalet d'Abú Masaifa

Nova ubicació de la falla Murta-Maravall

veïns que es dedicaven a tirar lleixiu la setmana fallera quan eixen a respirar un poc d'aire pur i s'hi quedaven a fer la barcella allí fora, ja que dins estaria ple de fum, perquè també estava permés el fet de fumar allí dins, així que imagineu l'olor de la roba, el cabell...

Seguirem el nostre viatge i arribem a la placeta on es planta la falla més antiga de la ciutat, la falla Cid - Plaça de la Trinitat, la qual sembla que és la comissió que ha estat constantment canviant de residència, és a dir, ha tingut moltes ubicacions, unes cinc m'han contat entre les quals es troba l'actual carrer Àngel que varen condicionar a les seues necessitats, però anteriorment a aquest varen passar per un que s'hi trobava davant del convent de Santa Clara abans de construir la finca on es troba ubicat el museu faller, lloc on més tard hi tornaran a anar. Del següent destí m'han contat alguna que d'altra anècdota del casal ubicat a l'arxiu municipal que en aquell moment rebia el nom de Casino Republicano on hi havien uns futbolins amb els quals jugaven i recordaven amb molt bona estima, ja que accedir a ells era una "odissea" ja que el pis estava combat i les escales estaven molt deterio-

Plaça del Mercat, 1954

Plaça Sant Joan (El Raval), 1960

Vella ubicació de la falla Benlloch, finals dels 90

Nova ubicació de la falla Benlloch

rades i estava clausurat pujar a la segona planta. També varen tenir el seu casal al C/ Clergues, un altre lloc de reunió fou la planta baixa de la casa que tenia el tio Chulla. Malgrat ser una comissió va haver-hi alguns anys que no tingueren un lloc físic, com coneguem els casals, i es reunien al Catòlic i la setmana fallera els deixaven un local en la plaça de Santa Anna. Com no ha de tindre història una falla com aquesta? Era necessari, perquè al llarg de la seua trajectòria, des del moment que es forja i es crea. I malgrat no tenir-hi cap tipus de casal al llarg d'un temps, no fou un impediment perquè plantaren falla i s'hi reuniren.

Una altra de les falles que enguany celebren el seu 50 aniversari també ha canviat d'ubicació, de segur que ja sabeu quina és, Avd. Selgas i adjacents (la qual també ha canviat el nom de la seua comissió que era Avd. Selgas - Planas de Tovar, per l'actual amb una bona justificació que ens varen explicar en la seua pròpia presentació). En un primer moment la falla estava ubicada a l'encreuament que hi ha entre Cosmógrafo Ramírez i Acadèmic Maravall, més tard canviaria la seua ubicació on la trobem a l'actualitat prop del carrer del Poeta Chocomeli al carrer Gonzalo Viñes, un altre any fou plantada davant de l'Hotel la Murta, ja que per dimensions no hi cabia on de normal plantaven la falla, només fou aquell any, i enguany, després de la remodelació urbanística que han fet al carrer i, després de comprovar que no hi cap el monument, varen demanar tornar a laubicació originària, la qual cosa ha sigut inviable, però han aconseguit plantar dalt en el creuament de l'Avd. Selgas i Gonzalo Viñes, damunt de la vorera. Realment són falles que tenen molta història.

Podria continuar parlant de totes les comissions que existeixen a Xàtiva, són 19, recordeu, veritat? Que cap comissió s'enfade si no ha sigut anomenat en aquest article, ja ho farem en una altra ocasió, no us preocupeu. Totes sou importants, perquè representeu una forma de vida, una forma de portar endavant les tradicions valencianes. D'apropar aquest món màgic a tothom que no siga faller, i demostrar la germanor existent entre totes les comissions.

Com molt bé sabeu, les falles no és únicament el monument, la seua ubicació sinó també allò que es viu dins dels casals, la gent que no ho és, no entén aquesta forma de vida, ja que el fet de ser faller equival a una forma de vida molt diferent a la que tothom coneix. Tenen una concepció errònia dels fallers, és clar, que hi ha fallers i fallers però nosaltres remarcarem els bons fallers, aquells que són respectuosos, aquells que estimen la festa sense excessos, que són participatius, treballadors i porten endavant els casals i tot allò que implica ser-ho.

Doncs bé, per a tots aquells que no entenen el món faller, haurien de saber que els casals com molt bé tots sabeu

és el lloc d'unió del col·lectiu faller, un col·lectiu moltes vegades criticat perquè són festers i els agrada la festa, i a qui no li agrada? A tothom ens agrada passar-ho bé, no? Són el motor que ho mou tot, on es reuneix els diferents col·lectius per tal de tractar diferents aspectes i portar endavant la nostra festa, però que és això? Busquem les respostes.

Si busquem la definició del concepte festa al DNV llegim:

"1. Conjunt d'actes amb què es commemora un fet important del passat o se subratlla la transcendència d'un fet actual.
2. Reunió de persones que s'organitza per a divertir-se o per a commemorar alguna cosa.
3. Dia de l'any que l'Església catòlica celebra, amb especial solemnitat, un aspecte concret del misteri de Crist, la memòria d'un sant o de la Mare de Déu.
4. Dia no faener assimilat al diumenge o al descans setmanal obligatori.
5. Successió de diversos dies festius durant els quals se celebra una solemnitat."

Una vegada llegida la definició ens adonem que dins del món faller totes serien vàlides, "conjunt d'actes que commemoren un fet important", quin millor fet que plantar el monument a la plaça corresponent tots els 15 de març? És un fet important, veritat, sense ella no s'hi podria celebrar aquestes festes. "Reunió de persones que s'organitza per a divertir-se" i "Successió de diversos dies festius...", tothom estarà d'acord amb aquesta afirmació, és molt certa, tots estem esperant que arriben aquests dies per tornar-nos a unir i estar amb la que per uns dies serà la nostra família, un família que molts anomenem "família fallera" la qual és molt important, són cinc dies de compartir vivències, crear records, trobar amor i un munt de coses més que confecciona per a sempre eixa família. I que em dieu amb l'afirmació "dia festiu, amb especial solemnitat,..." l'ofrena i Sant Josep no calen més paraules, veritat?

Nou casal de la falla Joan Ramon Jiménez ubicat al carrer Sevilla

Doncs sí, som festers i ens agrada la festa i a qui no li agrada?

FOTO VILA

Amparín Cano Angulo

Belleça de nóstra Falla

Nóstra Fallera

A mable, chentil y guapa,
M ereixes un pedestal,
P òques tenen t'arrogansia,
A nchel abaixat del sèl;
R òses son les teues galtes,
I mache de la pasió...
N ina que a tots encantes.

C amines en molta grasia,
A l teu costat naix el sèl,
N aixqueres per a ser guapa
O mplint un puesto imperial.

A ixina eres, chiqueta,
N o saps tú lo molt que vals,
G allarda, amable i discreta;
U na dòna molt ben feta,
L eal, digna i molt honesta
O r pur. ¡Tot un madrigal!

La Córt d'honor

Maruja Castelló i Teresín Tomás

Una morena, l'atra rubia,
dos figures ideals
que formen «La Còrt d'honor»,
de nòstra falla triunfal.

Tenen grasia y son molt guapes,
com elles... pòques les hi han,
son esbeltes, son honestes,
lo milloret d'este pla.

Tot el barrio les admira,
les vòl en cariño gran,
i son un pomell de ròses
del chardí setabitá.

Son dos pèrles, son dos jòyes
cuallaes de diamants,
son dos dònes, que per fines,
les admiren per hon van.

Chunt en la nòstra fallera
formen un grupo ideal,
i son per a nòstra falla
el sello més prinsipal.

JULIÁN J. PIERA

per la falta de carbó
i atres calamitats.

Hui la «Renfe» hi ha no es Chaucha
hui es... la riña de gats,
tots protèsten i tots maulen
maulen perque ya no hi ha.

IV

I coronant esta falla
hi ha un hòme pròu arriscat
que vòl reformar a Xàtiva,
sobre tot... nòstre Mercat,
i per això dú en la carpeta
planos, guies i treballs,
tots per a fer «reformes»
que son de nesesitat.

Qu'esfasen pronte, suplica,
i per això—baix del brás—
pòrta uns cuans adoquins
per a poder escomensar,
i posar «la primer pedra»
d'eixa reforma tan gran
pa qu'el Mercat puga ser
la clau de tot el comèrs.

¡I así acaba el sainete,
si en vòls més... para el cabás!

JULIÁN J. PIERA.

Xàtiva i Març 1950.

DROGUERIA
EL BARCO
CALVO SOTELO, 14
JATIVA

FABRICA DE PAPEL CONTINUO
ESTRACILLA Y EMBALAJE
La Papelera de San Jorge
Gregorio Molina
Teléfono 18 JATIVA Apartado 17

Viuda de Vicente Mompó
ALMACEN de TRAPOS y PAPEL
Plaza San Jorge, 9 JATIVA

Imatges d'algunes comissions que han canviat d'ubicació al llarg dels anys

Aquest llibret s'acabà d'imprimir
als tallers gràfics de Paper Plegat,
a Novetlè, el 28 de febrer de 2023.

JUNTA LOCAL FALLERA
XÀTIVA